

**OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE KAYIT ALTINA ALINAN
TOPLUMSAL MERÂSİMLER VE BU MERÂSİMLERDE İCRA EDİLEN DİNİ
MÛSİKÎ***

Mesut ENGİN**

Öz

Türk-İslam kültür geleneğinin önemli bir temsilcisi ve bu geleneğin devamlılığını sağlayan önemli bir devlet olan Osmanlı Devleti, üç kıtaya hükmetmiştir. Ancak Osmanlının bu hükümranlığı sanıldığı gibi sadece silah gücüyle olmamış onlar bunun yanında bilime ve kültüre de büyük önem daha da güçlenmişlerdir. Bu bağlamda güçlerini hem içeride hem de dışarıda göstermek için birçok araç kullanmışlardır. Bu araçlardan biri, eski Türklerden beri var olan ve hayatın hemen hemen her alanında ortaya konulan merâsimler olmuştur. Gerek resmî gerek dinî ve gerekse toplumsal alanda olsun merâsimler, kendisine eşlik eden mûsikî ile birlikte devleti temsil etme noktasında büyük öneme sahip olmuştur. Bununla birlikte geçmişten getirilen bu gelenek, kültürel bir öğe olarak daha da geliştirilerek sonraki nesillere aktarılmıştır. Hemen hemen bütün toplumlarda bir şekilde var olan merâsim kültürü, tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren aynı şekilde Türk toplumlarında da kendini göstermiştir. İlk zamanlarda genellikle hayatın olağan akışına göre daha çok dinî özellikler taşıyan merâsim kültürü, Türklerin yerleşik hayata geçmeleri ve buna paralel olarak medenî hayatın da gelişim göstermesiyle birlikte bu medenî hayatın birçok alanında uygulanmaya başlanmıştır. Bu gelenek ilk Türk devletinden tarihi süreç içerisinde dünya tarihinin birçok alanında önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti'ne kadar gelişerek devam etmiştir. Bununla birlikte aynı zamanda Müslüman bir devlet olması hasebiyle Osmanlılar, kendilerine tevârûs eden bu önemli geleneği, İslâm dininin inanç esaslarına ve dinin gerekli gördüğü yaşayış tarzına da uygun bir hale getirerek daha da geliştirmişlerdir. Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgelerinde kayıt altına alınan sosyal alanla ilgili merâsimler ele alınmaya çalışılmıştır. Merâsimlerin, kendisine eşlik eden mûsikî ile birlikte toplumlarda ve devletlerde vazgeçilmez bir konumda olduğu gerçeğinden yola çıkılarak Osmanlı Devleti'ndeki uygulaması ve bununla birlikte merâsimlere eşlik eden dinî mûsikî inceleme konusu yapılmıştır. Yukarıda da söz edildiği gibi resmî, dinî, toplumsal gibi pek çok alanda icra edilen merâsimler, çalışmanın sınırlarını aşacak derecede geniş bir alana sahiptir. Bu nedenle çalışmada sadece Osmanlı Devleti'nde diğer merâsimler gibi önemli bir yere sahip olan "toplumsal merâsimleri" ve bu merâsimlerde icra edilen dinî mûsikî değerlendirmeye tâbi tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Merâsim, Musikî, Merâsim Mûsikîsi, Dinî Mûsikî.

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Osmanlı Merâsimlerinde Dinî Mûsikî" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk Din Mûsikîsi ABD, Ağrı/TÜRKİYE, mstengin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4240-9459

SOCIAL CEREMONIES RECORDED IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS AND RELIGIOUS MUSIC PERFORMED IN THESE CEREMONIES

Abstract

The Ottoman State, an important representative of the Turkish-Islamic cultural tradition and an important state that ensured the continuity of this tradition, ruled over three continents. However, this Ottoman rule was not only through force of arms as is thought, they also added to their power by attaching great importance to science and culture. In this context, they used many tools to show their power both domestically and abroad. One of these tools was the ceremonies that have existed since the ancient Turks and were exhibited in almost every area of life. Whether official, religious or social, ceremonies, together with the accompanying music, have had great importance in representing the state. However, this tradition brought from the past has been further developed as a cultural element and passed on to the next generations. The ceremonial culture, which exists in some way in almost all societies, has also manifested itself in Turkish societies from the moment they first appeared on the stage of history. In the early days, the ceremonial culture, which generally had more religious characteristics than the normal flow of life, began to be applied in many areas of this civil life with the Turks settling down and the development of civil life in parallel. This tradition continued to develop from the first Turkish state to the Ottoman State, which has an important place in many areas of world history throughout history. However, since the Ottomans were also a Muslim state, they developed this important tradition that they inherited by making it compatible with the principles of belief in Islam and the lifestyle that religion deemed necessary. This study attempts to address ceremonies related to the social sphere recorded in Ottoman archive documents. Based on the fact that ceremonies, together with the music that accompanies them, are indispensable in societies and states, the application of these ceremonies in the Ottoman State and the religious music that accompanies them have been the subject of study. As mentioned above, ceremonies performed in many areas such as official, religious and social have a wide area that exceeds the limits of the study. For this reason, only the “social ceremonies” that have an important place in the Ottoman State like other ceremonies and the religious music performed in these ceremonies have been evaluated in the study.

Keywords: Ottoman, Ceremony, Music, Ceremonial Music, Religious Music.

Giriş

Toplumların günlük hayatlarında yerine getirmiş oldukları dinî, resmî, sosyal gibi pek çok iş ve işlem, belli kural ve kaideler ışığında icra edilen hareket ve davranışlar çerçevesinde uygulanan merâsimler aracılığıyla temsiliyet noktasında geçmişten beri insanoğlunun hayatında hep var olmuştur. İnsan, dinî, siyasî, sosyal vb. duygu ve düşüncelerini dışa vururken maddî ve manevî pek çok araç ve gereç kullanmıştır. Merâsimler de kendisine eşlik eden ve insan hayatıyla iç içe olan mûsikî ile birlikte söz konusu önemli araçlardan biri olmuştur. Bu kadar önemli bir iletişim mekanizmasına hem Türk toplumu hem de Türklerin kurmuş oldukları büyük devletlerden biri olan Osmanlı Devleti de kayıtsız kalmamıştır.

Kurulduğu ilk günden tarih sahnesinden çekildiği son güne kadar gerek yönetim alanında gerek hayatın geri kalan diğer alanlarında da düzenli bir kurallar silsilesine sahip olan Osmanlı Devleti, devletin gücünü hem içeride halkına hem de dışarıda diğer devletlere göstermek için pek çok araç kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kullanmış olduğu bu araçlardan biri de hayatın hemen hemen her alanında kullanılan ve çok işlevsel olan “merâsimler” olmuştur. Merâsimlerin işlevselliği hem toplum içindeki bireylerin duygularının hem de toplumun duygu ve düşüncelerinin pratik hayata dökülmesi noktasında önemli bir görev görmesinden gelmektedir. Toplumu idare eden yönetici durumundaki kişiler ve kurumlar bu durumu net bir şekilde gördüklerinden onlar, merâsimleri bu noktada önemli bir araç olarak kullanmışlardır.

İnsanoğlu tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren gerek günlük hayatında gerekse toplum içindeki yaşayışının birçok noktasında kendisini merâsimlerle ifade etmeye çalışmıştır. Dinî bir duygunun dışa vurumunda veya dinî bir ritüelin yerine getirilmesinde, askerî ve siyasî bir uygulamanın icra edilmesinde ya da evlilik, doğum, ölüm gibi toplumsal olayların paylaşılmasında hep merâsimler ön plana çıkmış, bunun gibi insanların ve toplumların hayatlarıyla iç içe olan olay ve durumlar merâsimler aracılığıyla daha etkili ve daha anlaşılır hale getirilmiştir.

Bütün toplumlar gibi Türkler de yukarıda sözünü ettiğimiz işlevselliğinden dolayı merâsimleri hayatlarının her alanında kullanmışlardır. Türk kültür birikiminin önemli bir halkası olan Osmanlı Devleti de başta resmî, askerî ve dinî alanda olmak üzere birçok yerde merâsimleri etkin bir şekilde kullanmıştır.

Bütün bunlarla birlikte Müslüman bir Türk devleti olması ve Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren halifeliğin kendilerine geçmesi ile birlikte Osmanlı Devleti, aynı zamanda dinî bir devlet hüviyetine sahip olmuştur. İslam dinine ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) derin bir sevgiyle bağlı olan ve bundan dolayı halifelik makamını da uhdelere alan padişahların ve bu padişahların yönettiği Osmanlı toplumunun, ibadet sayılan iş ve işlemlerin dışında kalan diğer uygulamaların hemen hemen hepsinde dinî uygulamalara rastlamak mümkündür. Osmanlı yöneticileri ve Osmanlı halkı, merâsimler aracılığıyla icra etmiş oldukları resmî, dinî ve toplumsal törenlerin hepsine söz konusu dinî uygulamaları bir şekilde dahil etmişlerdir.

Osmanlı Devleti de diğer devletlerde ve diğer toplumlarda olduğu gibi merâsimleri icra ederken bu merâsimlerin daha etkili ve daha anlaşılır bir hale gelmesi için söz konusu merâsimleri mutlaka mûsikî eşliğinde icra ederdi. Güzel sanatların önemli bir dalı ve insan hayatında müteber bir yere sahip olan mûsikî, merâsimlerin de vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Merâsimlere eşlik eden mûsikî de tıpkı merâsimlerin içeriği gibi dinî özellikler taşımıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri yukarıda da söz edildiği gibi Osmanlı Devleti'nin dinî bir kimliğe sahip olması ve İslâm dünyasının hâmilliğini üstlenmiş olmasındandır.

Köklü bir geçmişe sahip olan ve kendisine her alanda tevârüs eden birikimi gelecek kuşaklara aktaran, aynı zamanda Türk devletlerinin en büyüklerinden biri olan Osmanlı Devleti, sahip olduğu bu birikimi daha da üst seviyelere çıkarmış ve bu vesileyle dünya kültür tarihinde adından sıkça söz ettirmiştir. Gerek resmî gerek dinî ve gerekse de diğer alanlarda olsun yapmış olduğu bütün merâsim ve uygulamalar, mutlak sûretle içeriği âdeta kanun gibi belirlenmiş olan teşrifat kurallarına göre yapılmış ve bu uygulamalar kayıt altına alınmıştır. Söz konusu teşrifat kurallarına göre icra edilen merâsimlere başta padişah ve üst düzey devlet ricâli olmak üzere toplumun her kesimi önemle riâyet ederdi. Bu merâsimlerin nasıl, ne zaman ve nerede yapılacağı, merâsimlere kimlerin iştirâk edeceği

vb. birçok ayrıntı hem teşrifat dairesine ait nizamnâmelerde hem de arşiv belgesi de denilen resmî devlet belgelerinde açık bir şekilde görülmektedir.

Öncelikle Osmanlı Devleti'ndeki merâsim kültürünün toplumsal merâsimler üzerinden tanıtılması amaçlanan bu çalışmada aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde yapılan merâsimlerde mûsikînin de önemli bir yer teşkil ettiğine vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken hemen hemen her alanda yapılmış olan bütün iş ve işlemlerin kayıt altına alındığı arşiv belgelerinden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Zira yapılmış olan bütün merâsimler bir şekilde arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada sadece Osmanlı Devleti'nde icra edilen toplumsal merâsimler, bu merâsimlerde icrâ edilen dinî mûsikî ele alınmıştır. Bununla birlikte söz konusu merâsimlerle ilgili arşiv belgelerindeki bilgiler günümüz Türkçesine çevrilmiş ve ilgili belgenin aslına ekler kısmında yer verilmiştir.

1. Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İcrâ Edilen Toplumsal Merâsimler

1.1. Bed-i Besmele ve Kur'ân Hatmi Merâsimi

Besmeleye başlamak, Osmanlıda gerek saray ve saray çevresinde gerekse halk içerisinde eğitim-öğretime atılan ilk adım olarak görülür. Burada öğrenciye okuma yazma öğretmenini yanı sıra temel dinî bilgiler de verilmeye başlanırdı. Beş yaşından itibaren okul çağına gelmiş olan çocuğun ilk okula başlamasıyla “bed-i besmele” denilen bir merâsim tertip edilir ve çocuk bu merâsimle eğitim hayatına ilk adımını atardı. Sarayda “bed-i besmele” adı verilen bu merâsime halk tarafından merâsim sırasında okunan ilahilerin sonunda merâsime katılanlar tarafından âmin denilmesinden dolayı “âmin alayı” adı verilmiştir (Koç Keskin, 2010: 150).

Osmanlı Devleti'nde ister saraydan ister halk arasından olsun mektebe başlayacak çocuk için özellikle devlet erkânı tarafından gerekli bütün katkılar sunulurdu. Aşağıda geçen arşiv belgesinde görüldüğü üzere sahil sarayda merâsime iştirak edecek çocukların söz konusu yere taşınması için başta vapur tahsis edilmesi olmak üzere diğer gerekli bütün tedbirler alınmıştır.

“Mâ'rûzû Çâkerileridir ki

Devletli, necâbetli efendileri hazerâtın bi lütfü teâla işbu perşembe günü icrâsı musammim olan bed-i besmele resmî âlisinde bulunacak mekteb çocuklarını sâye-i ihsânî ile hazreti şâhânenin yevm-i mezkûrda saat üç kararlarında köprüköyden alıp sahil sarây-ı hümâyûn civarından çıkarmak ve icrâ-i resmîden sonra yine alıp köprüköye götürmek üzere tersâne-i âmireden bir münasib vapur tahsisi münasib gibi hatır güzâr acizi olmakla nezd-i sâmi-i kapûdanlarında dâhi tasvip buyurulduğu halde icabının icrâsıyla keyfiyetin ikâmesi bâbında emir ve irâde hazreti men lehul emrindir.” 11 Şaban 1273.

“Mâ'rûzû Çâkeri keminerleridir ki

Mefâr iş'ar-ı âliye-i sadâret penâhilerinden karye-i eykan acize olmuş ve mevsûl ... hümâyûnu üç dört yüz kadar çocuk olabileceğinden yarın saat on iki raddelerinde haber-i mezkûrda hazır bulunarak gelecek mekteb çocuklarını alıp sahil sarây-ı âliye-i ... götürmek ve icrây-ı resmîden sonra yine köprüköye getirmek üzere keyfiyye süvarisi bendelerine tenbîh ve ifade kılınmış olmakla her ol babada emir ve fermân hazreti men lehul emrindir.” 13 Şaban 1273. (Belge-1).

Saraydaki bed-i besmele merâsimi, padişah çocukları başta olmak üzere saraydaki diğer bütün çocuklar beş ya da altı yaşlarına girdiklerinde başlardı. Aşağıdaki arşiv belgesinde de görüldüğü üzere merâsim hazırlıkları merâsimden günler öncesinden hummâlî bir şekilde başlardı.

“Mâ'rûzû Çâkeri ... leridir ki

Bimen teâla işbu sene-i bâhiretül meymânede şehzâde-i âli-yi necat devletli, necâbetli Murad efendi hazretlerinin bed-i besmele-i şerifin cemiyeti âliyelerinin icrâsı tashih-i hayrî tevsîmi hazreti Şâhinşâh-ı iktizâyı meali ihtivasından olduğundan mübarek zat ferîşte-i sıfat Cenâb-ı hilafet penâhinin mukaddema Osman Paşa kasrı hümâyûn civarından ber'en cemiyeti şerefmenkibet sinelerinde icrâ buyurulmuş olan usul ve resmî âliyenin ve levâzımatı müteferriatin cânibi teşrifât divân-ı hümâyûndan bir kıt-a mezkûresi ihraç ve terkîm ettirilerek arz ve takdim buyurulmuş şerefsünuh ve sudûr buyurulan emir ve ferman meali unvâna hazreti zillulahın muktedâyı celilesinden bulunmuş olduğu mütaalim-i âliye-i sadâretpenâhileri buyuruldukta ol babda emir ve ferman hazreti lehul emrindir.” 6 Rabîu'l-ahir 1263. (Belge- 2).

Saray erkânı ile birlikte bütün üst düzey yöneticilerinde katılım sağladığı bu merâsim ihtişamlı bir şekilde icra edilirdi. Verilen ziyafetten sonra padişahın huzurunda şeyhülislâm tarafından talebenin ilk dersi verilirdi. Daha çok Topkapı Sarayı'nın Alay Köşkü'nde veya Sinan Paşa Köşkü'nde icra edilen merâsim için günler öncesinden mezkûr yerlere devlet adamlarının kalacakları yerler (otağ, oba, çadır gibi) hazırlanırdı. Merâsimin icra edilmesiyle bütün davetliler belirtilen yerlerine geçerlerdi. Ardından davetlilere tatlı, kahve ve sonrasında yemek ikramı yapılırdı. Padişah ise sarayda yemeğini yedikten sonra merâsime iştirâk ederdi. Daha sonra bed-i besmeleye başlayacak talebe getirilir, Hırka-i Saadet odasının önünde yapılan dua eşliğinde ilk dersini alacağı yere götürülürdü (Önal, 2019: 126). Burada eğitime başlayacak olan şehzade ya da diğer öğrencilere öncelikle ilk dersi şeyhülislâm verirdi. Bu ilk ders genellikle elif bâ'nın ilk harfinde son harfine kadar olurdu (Ülkütaşır, 1949: 16). Bu ilk dersten sonraki dersler ise daha çok devrin müteber alimleri tarafından okutulurdu (Önal, 2019: 126). İcra edilen merâsim şeyhülislâmın okuduğu duayla sona ererdi. Duadan sonra eğitime başlayan şehzâde at sırtında sarayda gezdirilirdi. Şehzade buradan alay eşliğinde hareme kadar getirilirdi (Ertuğ, 2009: 452). Bu merâsimler esnasında Enderûn Ağaları oldukça cömert davranmış etrafa altın ve gümüş dağıtmışlardır (Koç Keskin, 2010: 60). Keza merâsim öncesinde olduğu gibi merâsim sonrasında da orada bulunanlara çeşitli ziyafetler verilirdi (Ülkütaşır, 1949: 16).

Bed-i besmele merâsimleri, devletin batılılaşma sürecine girdiği son dönemlerde bazı değişiklikler arz etmekle birlikte II. Mahmud dönemine kadar halkın da iştirâk ettiği merâsimler şeklinde yapılmış, sonraki dönemlerde sadece saray ve saray çevresinin katılım sağladığı törenler halini almıştır (Önal, 2019: 127).

Osmanlı Devleti'nde bed-i besmele kadar önemli olan bir diğer uygulama da Kur'ân Hatmi merâsimi olmuştur. Bir şeyi bitirip mühürlemek, sona erdirmek gibi anlamlara gelen hatim, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim ile birlikte Buhârî'nin sahihi ve diğer önemli hadis kitaplarını baştan sona okumaya verilen isim olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Cebrail ile birlikte baştan sona mukabele şeklinde okumasından mülhem Müslümanlar da özellikle ramazan aylarında evlerinde ya da camii şeriflerde Kur'ân-ı baştan sona okuyarak ya da dinleyici olarak hatmetmişlerdir. Bu durum İslâm coğrafyasında geleneksel bir hâl almıştır (Çetin, 1997: 468-469).

Osmanlı Devleti'nde birer padişah adayı olmalarından dolayı Şehzâdeler küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitimden geçirilirlerdi. Bu eğitimin önemli bir kısmını da dini eğitim teşkil ederdi. Dini eğitim denildiğinde de akla başta Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif olmak üzere diğer ilimler gelmektedir. Deneyimli ve donanımlı hocaların nezâretinde gerçekleşmiş olunan bu eğitim bitirilişi de tıpkı başlangıcında olduğu gibi Hırka-i Şerif Odası'nda merâsimle gerçekleştirilirdi (Kılıç, 2002: 183).

Hatim merâsimine önde gelen devlet adamları ve selâtin camilerinin şeyhleri de katılım sağlardı. Merâsim genellikle öğle namazını müteakip icra edilirdi. Yaşça büyük olan Kurra şeyhlerinden birinin okuduğu Kur'ân tilavetiyle başlayan merâsim, hatim duasının okunmasıyla son bulurdu. Hatmini bitirmiş olan talebeye öncelikle sadrazam sonrasında diğer devlet ricâli tarafından hediye takdimi yapılırdı. Aynı zamanda törene katılan davetlilere de çeşitli hediyeler verilerek bu hediyeler teşrifat defterine kaydedilirdi (Kılıç, 2002: 183-184).

1.2. Cenaze Merâsimi

Kurulmuş olduğu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nde cenaze merâsimleri yapıldığı zamanın getirmiş olduğu şartlardan dolayı bazı ufak değişikliklerle birlikte sürekli bir şekilde yapılagelmıştır. İlk dönemlerde genellikle sefer yolunda veya savaş meydanlarında vefat eden padişahların ölümleri gizli tutulmuştur. Başta ordunun bir arada tutulması ve devletin bekâsı gibi nedenler olmak üzere değişik nedenlerden dolayı gizlenmiş olan cenaze merâsimleri protokol kurallarının fazlaca uygulanmadığı sade törenler şeklinde icra edilmiştir. Söz konusu merâsimler İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı'nda yapılmaya başlanmıştır (Kılıç, 2002: 151-152).

Osmanlıda gelenek olduğu üzere vefat eden padişahın cenaze merâsimi, yerine geçen padişahın cülûs merâsiminden sonra yapılırdı. Devlet içerisinde meydana gelecek bir iç karışıklığa sebebiyet vermemesi için vefat etmiş olan padişahın ölüm haberi yeni padişahın tahta geçmesinden sonra hem ahaliye hem de askere bildirilirdi (Yılmaz, 2020: 55-56). Bunun en önemli sebebi tahta

yeni padişah oturmadan vefat eden padişahın koymuş olduğu kanunların yok hükmünde sayılmasıydı. Bu durumda da art niyetli askerler bunu kötü yönde kullanabilir, devlet yönetiminde zâfiyet ortaya çıkabilirdi (Önal, 2015: 445). Yeni padişah tahta oturup sultanlığını ilan edene kadar ölen padişahın naaşının bozulmasını önleyecek tedbirler alınmaktaydı (Yılmaz, 2020: 55-56). Ölen padişah için devlet işlerini sekteye uğratmayacak derecede yas tutulurdu (Ertuğ, 2009: 476-477).

Vefat eden padişahın cenaze merâsimi tahta oturan yeni padişah için icra edilen cülus merâsiminden sonra bütün Müslümanlar için uygulanan İslâm dininin gerektirdiği şekilde gerçekleştirilirdi (Öztuna, 1994: 76). Vefat eden padişahın veya diğer hanedan üyelerinin ölüm haberi İstanbul'da yaşayan halka, "Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Fatih gibi selâtin câmilerinde" okunan salâlar vasıtasıyla ilan edilirdi. Bununla birlikte şehri gezen tellallar "Devir... Han'ındır" diye bağırarak öncelikle vefat etmiş olan padişahı ardından onun yerine tahta geçen padişahı ilan etmiş olurlardı. Vefat etmiş olan padişahın nereye gömüleceğini yeni padişah tayin ederdi (Önal, 2015: 447). Ölmüş olan kişinin cenazesi sabah erkenden elbiseleri üzerinde olduğu halde harem dış tarafında hazırlanan gölgeliğe getirilirdi. Hırka-i Saadet Dairesi'ne yakın olan bu gölgeliğe başta şeyhülislâm olmak üzere diğer devlet ricâli gelir ve naaşı kontrol ederlerdi. Yine burada edilen duadan sonra orada bulunan görevliler tarafından cenaze yıkanır ve kefenlenirdi. Ardından cenaze Hırka-i Saadet Dairesi'nin önüne getirilirdi. Orada bulunanlar cenazeyi babüssaâdede bulunan musallaya naklederlerdi. Daha sonra gelenek olduğu üzere cenaze namazı şeyhülislâm tarafında kıldırılırdı (Esad Efendi, 1979: 109-110). Burada kılınan cenaze namazı padişah dâhil kimin olursa olsun sıradan bir vatandaşın cenaze namazında olduğu gibi er kişi ya da hatun kişi niyetiyle kılınırdı (Öztuna, 1994: 76).

Kılınan cenaze namazından sonra başta padişah, şehzâdeler ve üst düzey devlet ricâli olmak üzere Ayasofya şeyhinin okuduğu duaya iştirâk ederlerdi. Cenaze taşınırken tahta yeni oturan sultan da cenazeyi takip ederdi (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 148-149). Cenaze, hazırda bulunan kişilerin ellerinde Ortakapı'ya kadar taşınırdı. Buradan sonra cenaze, merâsime iştirâk eden devlet erkânı, askerler, hafızlar derviş ve hocalar nezaretinde defnedileceği türbeye intikâl ettirilirdi (Esad Efendi, 1979: 109-110). Pek fazla gösterişli olmayan bu türbelere padişah ve diğer hanedân üyeleri, XVII. yüzyıla gelinceye dek eski Türk geleneklerine göre taşınırlardı. Buna göre, cenazeye eşlik eden atlar üzerinde herhangi bir binici olmadan ters eğilenir ve kuyrukları kesilirdi. Yine boşaltılmış yaylar tabutun üzerine konulur, ölen kişinin kılıcı da türbeye bırakılırdı. Bu tarihe kadar Türk örf ve âdetlerinin ağırlıkta olduğu cenaze merâsimleri bu tarihten itibaren daha çok günümüzde de var olan ve dinî özelliklerin daha fazla olduğu merâsimler şeklinde ön plana çıkmıştır (Öztuna, 1994: 76-77). Merâsim tamamlandıktan sonra defnedilen eski padişahın başta annesi ve eşleri olmak üzere bütün yakınları uygun bir vaziyetle yeni saraydan eski saraya gönderilirdi. Aynı şekilde yeni padişahın yakınları da yeni saraya getirilirdi. Vefat etmiş olan padişah tahtan indirilmiş bir padişah ise icrâ edilen cenaze merâsimi diğer padişahların cenaze merâsimi gibi kalabalık bir şekilde yapılmazdı (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 148-149). Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmed, yazmış olduğu kanunnâmede hanedân üyelerinin cenaze namazını belirli kural ve kâidelerle bağlamıştır (Özbilgen, 2011: 55). Padişah dışındaki hanedân üyelerinden şehzâdeler ile padişah annelerinin cenaze törenlerine şeyhülislam ve diğer üst düzey devlet yöneticileri resmî elbiselerle katılmak zorundaydı. Yine cenaze namazını şeyhülislamın kıldırması evlâ idi. Eğer şeyhülislam mazeretli olursa namazı kıldırma görevi orada bulunan en kıdemli alimlerden biri ya da Rumeli Kazaskeri tarafından yerine getirilirdi (Esad Efendi, 1979: 117). Cenaze türbeye götürülüp defnedildikten sonra merâsimin ikinci gününde şeyhülislam ile sadrazam padişaha baş sağlığı dilemek için huzura çıkarlar bu baş sağlığında ikisinden başka kimse bulunmazdı. Bunların dışındaki hanedân mensuplarının veya yakınlarının cenaze merâsimleri aşağıdaki arşiv belgelerinde de görüldüğü üzere devlet tarafından belirlenen resmi nizamnameye göre icra edilirdi.

"Huzur-u samiye-i cenâb-ı sadâretpenâhiye

Cenâb-ı hak inâm ömrü âkıbet hazreti hilâfetpenâhiyeyi müzdât buyursun için hemşire-i cenâb-ı padişah Cemile sultan hazretleri bugün irthâl-i dâr-ı bekâ eylemiş olduğundan nizamnamei mağsusda tebyîn olunan birinci sınıf cenaze merâsimi ifâ edilmek üzere nâ'sı mağfurenin naaşlarının yarın ezan-ı saat yedi raddelerinde erenköyünde kaim köşklerinden kaldırılıp şimendiferle haydarpaşaya ve oradan mahsus vapurla Unkapanına nakl olunup cenaze namazı salât-ı asr müteâkib Fatih câmii şeriflerinde ba'del edâ ... mûcibince Sultan Selimde valid mâcid

hazreti padişah cennet mekan sultan Abdulmecid han hazretlerinin türbe-i şerifesi haziresine defni muktezây-ı irade-i seniyye-i hazreti padişahdan bulunmuş olmakla salefel zıkr nizamnâme mücibince cenaze merâsiminde bulunması icab eden zevâtın vakt mukayette Unkapanı güzergâhlarında hazır bulunmaları lazım gelenlere tebliğât-ı mutefekkiye ifâ buyurulması bâbında.” 1329. (Belge-3).

“Cenâb-ı hak ömür ve afiyetkerâne kıymet cenâb-ı padişahiyye rûz efzûn buyursun devletli, necâbetli Selahattin efendi hazretlerinin kerimleri Safiye sultan hazretleri düçâr olduğu ârizâ-i vücûdiyeden rehayâb olamayarak dünkü pazartesi günü saat yedide irtihâl-ı dâr-ı neîm etmiş mağfîret ... mütaallık buyurulan irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhi mücibince Ortaköy civarından yahya efendi dergâh-ı şerif haziresinde medfûn mahsûse vedie-i rahmet-i rahmana kılınmış olduğundan bâb-ı âliyece muamele-i lazımenin icrası şerefsudûr buyurulan emr-i ferman-ı hümâyûn-u melûkâne İktizây-ı celilesinden olmakla emir ve ferman hazreti lehul emrindir.” 19 Rabiul-evvel 1329. (Belge-4).

1.3. Doğum Merâsimi

Osmanlı Devleti’nde şehzâde doğumları için “viladet-i hümâyûn” tabiri kullanılırdı. Bu doğum hem sarayda hem de ahalide sevinçle karşılanır ve bunun için mûtat şenlikler ve merâsimler düzenlenirdi (Önal, 2015: 432). Top atışlarıyla haberdar edilen halk bu sevinçli haberden sonra şenliklere başlar, aynı zamanda başta saray kapıları olmak üzere birçok yer kandillerle ve aynalarla tezyîn edilirdi. Yine sarayın pek çok mekânı süslü kumaşlarla ve bayraklarla donatılır, göz kamaştıracak derecede süslenirdi. Saraydaki sütunlar “mübarek bâd”, “saadet bâd” yazılmak suretiyle mahyalar aracılığıyla ışıklandırılırdı (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 40-41). Padişahlar, devletin ilk dönemlerinde yeni doğan çocukların sevinciyle müjdeciyle birlikte halka sadakalar dağıtmak suretiyle ihsanda bulunurdu. Yönetim şekli olarak padişahlığın erkek çocuğa tevarüs ettiği bir devlette yeni doğan çocuğun erkek olması başta anne baba olmak üzere hânedanlık için ayrı bir ehemmiyete sahipti. Bu nedenle yeni bebeğin erkek çocuk olması ayrı bir sevince neden olurdu (Önal, 2015: 432). Saraydaki bu sevinç arşiv belgesinde geçtiği gibi hem saray ahalisi tarafından hem de İstanbul’un değişik yerlerinde şenlikler ve merâsimlerle izhâr edilirdi.

“Senki vezirim bu şeb saat sekizde bir şehzâdem dünyaya geldi. İsmini Bayezid tesmiye ettim. Hak taâla keremini mübârek edip ve etvâl-ı ömür ile mâ’mur eyleye. Asiye sultan kızımın didesin bûs ettim. Mutad üzere mehterhâne çaldırmak ve şenlik olmak.” 19. Rabiul-evvel 1143. (Belge-5).

Söz konusu şenliklerde gerek saray gerek üst düzey yöneticilerin oturdukları konaklar şehrin pek çok yerinde yapıldığı gibi kandiller, fenerler ve meşalelerle tezyîn edilirdi. Bazen bu şenliklerde kocaman gemi maketleri inşa edilir bu gemilere toplar konulurdu. Tekerlekler yardımıyla hareket eden bu gemiler, şehirde halkın temaşasına sunulur, daha sonra üzerinde taşınan toplar ve tüfekler ateşlenirdi. Halk da bu görsel şölene katılarak büyük coşku yaşardı. Bu maketler zaman zaman denize bırakıldıktan sonra çevresinde değişik gösteriler düzenlenirdi. Bunları izlemek için meydanlara toplanan halka ayrıca mûsikî dinletileri ile birlikte değişik gösteriler izlettirilirdi (Önal, 2015: 435).

Kız ya da erkek olsun çocuk doğduktan sonra hanım sultanın dairesi merâsimin gerçekleştirilmesi için hazırlanır, ayrıca burada çeşitli mücevherat ve kıymetli kumaşlarla tezyîn edilmiş yatak hazır edilirdi (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 53). Bu kadar değerli mücevher taşlarla süslenmiş olan yatak sadece Osmanlı sarayında bulunan atlas kumaşlardan yapıldı (Uzunçarşılı, 2014: 153). Odaya yatakla birlikte aynı zamanda süslenmiş başka halı ve minderler de bırakılırdı (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 53).

Doğum müjdesi, sadrazama, şeyhülislâma ve diğer devlet ricaline iletilir, müjdeyi alanlar müjdeciye çeşitli hediyeler verirlerdi (Uzunçarşılı, 2014: 153). Aynı zamanda bahsi geçen kişilerin eşleri ve padişahın diğer eşleri doğum yapan annenin odasına girerler, burada onlara “lohusa şerbeti” ikram edilirdi. Bu tebrik merâsimi sırasında çocuk sütninin kucağında bulunurdu. Bu sırada sarayın her tarafında şenlikler yapıldı. Şenliklerde hem cariyeler hem de sarayda bulunan diğer saray ahâlisi çeşitli gösteriler eşliğinde gönüllerinde eğlenirlerdi (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 54-56). Doğum gerçekleştikten sonra padişahın validesinin hazırladığı hediyeler alay eşliğinde saraya gönderilirdi. “Valide Beşik Alayı” adı verilen bu merâsim arşiv belgelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

“Bin yüz doksan üç safer el hicrinin yirmi sekizinci çarşamba gecesi zib- efzâ-yı gehvâreyi vücûd olan şehzâde sultan Süleyman efendinin beşik alayı tertîb ve icra olunan rusûmündaki zihni İsmail Paşa merhûmun mazbata ... evrâk-ı perişanından mahreçtir.”

“Mah rebîülevvelin dördüncü ve vilâdeti hümâyûnun yedinci salı günü biniş adv olunup saat iki buçukta bilcümle Enderûn ağaları iki sıra has oda kapısından hazine kethüdâsının pencerelerinin önünden seferli meydanından kütüphane ile arz odası mabeyninden harem-i hümâyûn kapısına varınca dizilip has oda ağaları ibtida ikişer ikişer on sıra ve be’dehu arz ağaları ve silahdâr ağa ve sonra efendiler lalaları ve müşâr ileyhın lalası Hoca Seyyid Süleyman ağa mücevher kılıç hûşende vâridinde hazine kethüdâsı ağa beşiğin önünde ve enva’ cevâhir ile murassa’ beşik hazine başı kollukçusunun başında ve hazine eskileri önünde ve etrafında selamla duran harem-i hümâyûna dahil ve mahalline teslim eylediler.” 29 Zilhicce 1180. (Belge- 6).

Yukarıda sözü geçen şenlik ve eğlenceler altı gün altı gece devam ederdi. Eğlenceler sona erdikten sonra yeni doğan çocuğun beşiğini başta sadrazam olmak üzere üst düzey devlet erkânı değerli mücevheratla süsledikten sonra “Sadrazam Beşik Alayı” denilen bir merâsimle saraya doğru yola çıkarılırdı. Saraya teslim edilen beşik hem çocuğun hem de beşiği gönderen zevâtın hanımlarının da bulunduğu odaya getirilir, odada bulunanlar beşiğin içine altın para koyarlardı. Daha sonra çocuk, ebenin elleri üzerinde dualar eşliğinde beşiğe yatırılır biraz sallandıktan sonra çıkarılırdı. Misafir kadınlar başta doğum yapan anne olmak üzere saray kadınlarına çeşitli hediyeler verirlerdi. Ardından cariyeler içeride bulunan misafirlere çeşitli ikramlar yaparlardı. Misafir kadınlar sarayda belli bir süre misafir edildikten sonra onlara da kıymetli hediyeler sunulduktan sonra mûcibince uğurlanırlardı (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 53-56). Sarayın Enderûn kısmına da duyurulan doğum sayesinde erkek olarak doğan çocuk için her koğuşa beş, kız olarak doğan çocuk için her koğuşa üç tane kurban kestirilir ve burada bulunanlara yemek yapılarak dağıtılırdı. Bununla birlikte doğan çocuk erkek ise günde beş vakit, kız ise günde üç vakit top atışı yapılırdı. Sadrazam ve diğer devlet erkânı da aşağıdaki arşiv belgesinde de geçtiği gibi padişahı tebrik etmek için ayrıca saraya giderlerdi.

“Hat eyledim berhurdâr olasın

Arz-ı bende-i bimiktâr budur ki şevketli, kerametli, mehabetli, inayetli veli nimetim efendim padişahım. İrade-i âliyye-i mülkü menân ve mevhibe-i celiyye cenâb-ı yezdân-ı ileyh âlem-i gaybûbeden armağan ve tebşir envâ-ı yemn ferâvân olub viladet ba saadetleri lem’e firuz-u rûy-i cihan ve kurum behcet melzûmeleri şeref endûze şuûnat-ı ezman olan mahz-ı atıyye-i hüdâvendigârım saadetli, necâbetli sultan İbrahim efendimiz hazretlerini cenâb-ı mevla şevketli, azametli efendime bahşolup velûd saâdetnemûdlerine metebeyyin ve mesûd eyleyip saye-i atafet mulukânelerinde baht said ve devlet mürur ile mâmur ve memdûd eyleye. Emin bu viladet ba saadetin tehni ve tebriki usbe-i âliyyelerinde arz-ı ubûdiyyete vesile olmakla tedarik olunan hediyye-i nâciz hakirâne defteriyle merfû’ rikab-ı kamyâb-ı hidivaneleri kılınmıştır. Mücerred bu sürûr mestûcebul huyûrun izhâr teşekkürü için ihtisar olmakla mahz-ı mekârımı mûlukânelerinin nazar-ı kabul hüsrevâneleriyleleriyle menzur abd-ı kemterleri mesrûr buyurulmak bâbında emir ve ferman şevketli, kerametli, mehabetli veli nimetim efendim padişahım hazretlerindir.” 29 Rabi’ü’l-evvel 1143 (Belge-7).

Padişah tarafından kendisini tebrik için gelenlere kürkler ve hil’atler giydirilirken doğumdan sonraki üçüncü günde gelenek haline getirilen sadrazama şerbet gönderme merâsimi yapılırdı. (Uzunçarşılı, 2014: 155-156). Saraydaki bir doğum için yapılan merâsimler yalnızca sarayda değil, doğum haberi halka ilan edildikten sonra devletin birçok yerine gönderilen fermanlarla şenlikler eşliğinde merâsimler yaptırılırdı.

“Devletli, inâyetli, merhâmetli, atâfetli, râfetli veli ni’em kesiru’l lûtûf vel kerîm efendim sultanım hazretleri işbu avân muserrret tev’emde ufûku şî’le efzûz sultan hüsrevâneden bir afitâb ferğende ... tulû’ irtifâ ile kalıp iname nur-u cinen meserrret Sultan Murad ism-i şerifiyle müsemmâ şehzâde-i civan baht tavvalallahu’l ömür sermeddeyi mübarek ikdama bîmeni’l ebediyye efendimiz hazretlerinin kademihâde-i mehd vücûd ve cülûh rabz-ı kehvâne çeşmi şuhûd oldukları beşâretini ibâd Allahıma ilan ve müminin ve müninat meserrete şayan olmak melabesiyle izhâr-ı amîn sûr ve sürûr ... mübâderet olunmak babında bu bendelerine ve iktizâ edenlere hitaben şark efzâyı sūdûr olan ferman cihanmeta-ı ba sürûr ve ibtihâl-ı feth ve kerânet ve mesar-ı âliyelerine müsellel yedi gün top ve tüfek şenlikleriyle izhâr şâdmaniye mübâderet olunup bil cümle ibadellâh-ı müslimine herrem ve şâd ve haiz rehine-i vüfur meserrrat olmakla

cenâb-ı halık el-mevcûdat ve hazreti kadı el-hocanın burdurlu atibbe-i azmi ve mevhibe-i naim küberası teşekkürlerinde müsteğrik huyûr siyâr olup vufûr hamde ve siyasi ve teşekkürü bi kıyas ile şevketli, kerâmetli, kudretli, mehâbetli padişah âlembinâh meddellâh-i zille ala re'sil enam ve ebdei sultana ila yevmil kıyam efendimiz hazretlerinin devam-ı bekay-ı saltanat adalet ve imtidât ömür ve devlet şehzâdeyi müserret ikzâlarının ed'iyey-i celile-il kesir âsâlarına mudâvemet olunmakla cenâb-ı vâhib kemâl-ı zât-ı inayet iştimal hüdâvânelerine dahi demâdem fail müserret câvidini ve kâffe-i emrûzu bal samiyelerinde mazhar tevfikât samedanî kılınmak davetiyle vukû' rik'et-i arîdem ictisâr kılındı olbabda ve her halde emir ve ferman devletli, inâyetli, merhametli veli neim kesirü'l lütûf vel kerîm efendim sultanım hazretlerindir." 19 Zilhicce 1216. (Belge- 8).

Yukarıda sözü geçen merâsimlerde yapılan şenlikler, doğmuş olan çocuğun kız veya erkek olması, kaçınıcı sırada doğması gibi nedenlerden dolayı hem içerik olarak hem de süre olarak değişiklik gösterebilmekteydi. Bilhassa XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yapılan doğumlar düzenli bir şekilde halka ilan edilmiştir. Başkent haricindeki önemli şehirlerde tıpkı başkentteki gibi top ve tüfek atışları yapılır ardından şaşalı merâsimler tertip edilirdi. Söz konusu merâsimler bazen üç, bazen 5, bazen de 7 gün devam ederdi (Sel Turhan, 2017: 349-350). Aynı zamanda gerçekleşen doğum eyaletlerde bulunan valiler ile orada bulunan kadılar tarafından "şer'i mahkeme defterlerine" yazılmak suretiyle kayıt altına alınırdı (Uzunçarşılı, 2014: 155-156).

1.4. Düğün Merâsimi

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren görkemli düğün merâsimleri tertip etmiştir. Özellikle Orhan Gazi döneminden itibaren yapılmış olan bu merâsimlere yabancı davetliler de katılmış ve bu merâsimlerde çeşitli ziyafetler verilmiştir. Daha sonraki yıllarda hem padişahlara hem de hanedân üyelerine aynı şekilde görkemli düğünler yapılmış, davetliler düğüne pahalı sayılabilecek hediyelerle iştirak etmişlerdir (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 60-63). Osmanlı Devleti'nde düğünlerin bu şekilde görkemli geçmesinin hem siyasi hem de sosyal pek çok sebebi bulunmaktaydı. Bununla birlikte diğer birçok merâsimde olduğu gibi bu merâsimlerde de devlet gücünü ve üstünlüğünü hem içte hem de dışta gösterme olanağı elde ederdi (Türkeş Günay, 2007: 309).

Yapılan düğün merâsimlerinde bir düğüne en baştan en sona bulunması ve yapılması gerekli olan her şey ince ayrıntısına kadar itina ile hazırlanırdı. Zira düğünlerin görkemli bir şekilde yapılması gelenek haline getirilmişti. Bu nedenle başta sarayda icra edilen merâsimler olmak üzere yapılmakta olan düğünler belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilirdi. Saraydaki düğünler baştan sona padişahın gözetiminde geçer, padişah düğünün en iyi şekilde yapılması için gerekli bütün tedbirleri aldırırdı. Aynı şekilde merâsime katılanların gelişlerinden gidişlerine kadar yapılması gerekenler, verilecek ziyafet çeşitleri, davetlilerin hediye sunumları, padişahın davetlilere hediye vermesi gibi bütün işlemler belli kurallara göre yerine getirilirdi. Halk arasında yapılan düğünler en az üç en fazla yedi gün sürerken, Özellikle saraydaki düğünler on beş gün ile altmış gün gibi bir süre içerisinde devam ederdi (Türkeş Günay, 2007: 309-311). Yine düğünler zaman olarak daha çok doğanın canlandığı bahar aylarında veya sıcak yaz aylarının ilk zamanlarında yapılırdı (Öztürk, 2014: 232).

Sarayda yapılmış olan bir düğünün görsel açıdan da görenlerde hayranlık uyandırması için "nahıl" adı verilen, düğünler için hazırlanan ve genellikle süslü ağaç şeklinde hazırlanan objeler görenler için adeta bir seyir şöleni halini alırdı. Yine düğünlerde sunulan içecekler ve yiyecekler çok geniş bir yelpazeye sahipti. Düğün için hazırlanan yemek ziyafetlerinde envai hamur işi börek, çörek ve tatlılar, çok çeşitli etlerle hazırlanmış yemekler ve pek çok içecek çeşitleri düğüne gelen davetlilere ikrâm edilirdi. Bununla birlikte düğüne katılanlara altınlar, gümüşler ve paralar saçılırken esnaf loncalarının her biri bulunduğu iş koluna göre geçit töreni düzenlerdi (Türkeş Günay, 2007: 312-314). Düğüne pek çok mûsikîşinas, rakkas, pişekâr, hokkabaz gibi kişiler gösteri ve mûsikî dinletileri düzenler katılımcılara hoş vakitler yaşatırlardı (Çelebi, tarihsiz: 645-646).

Düğün merâsimleri yapılırken "düğün alayı" ya da "çeyiz alayı" adı verilen ve gelin çeyizinin bulunduğu alay, sultanın emriyle gelinin konağına alay eşliğinde götürülürdü. Çeyiz yola çıkmadan üst düzey devlet erkânının eşleri gelin çeyizini görmeye giderlerdi (Türkeş Günay, 2007: 318-318).

Saray düğünlerinde damat olacak kişiyi genellikle padişah belirlerdi. Padişah tarafından ismi sadrazama bildirilen müstakbel damada gerekli hazırlıkları başlatılması emri verilirdi. Sonrasında

gerek sarayda gerek damat evinde hazırlıklar başlardı (Önal, 2015: 443). Düğünü yapılan sultan eğer hanedan üyesi ise damat daha çok üst düzey devlet yöneticilerinden seçilirdi. Eğer damat adayı paşa rütbesine sahip değilse kendisine paşa rütbesi takılırdı (Ertuğ, 2009: 457). Hanedânın başı olarak padişah, saraydan gelin olarak çıkacak sultanın her ihtiyacını yerine getirtirdi. Her ikisi için bazen yeni bir saray yaptırılır bazen de yeni çift müsait olan bir saraya yerleştirilirdi. Buna karşılık damat da içinde “mihri müeccelin” de bulunduğu mücevherlerle dolu hediye paketini saraya gönderirdi. Ayrıca damadın hem gelinin validesine hem de haremde bulunan ahâliye çeşitli hediyeler göndermesi âdettendi (Önal, 2015: 443).

Düğün merâsiminin yapılacağı tarihler belirlendikten sonra nişan ve nikâh merâsimine iştirak edecekler davetiyeler gönderilirdi. XVI. yüzyılın sonlarına kadar özellikle eski padişah kızlarının düğün merâsimleri eski sarayda yapılırdı. Yeni padişahın haremi tamamıyla Topkapı Sarayı’na geçtiğinden kızlarının düğünleri burada icra edilirdi. XIX. yüzyıldan sonra düğünler daha çok padişahların kullandığı “Çırağan, Dolmabahçe ve Yıldız Sarayı’na geçiş yapmıştır. Bu merâsimlerde öncelikle damadın “nişan bohçası” kız evine gönderilir, buna mukabil gelinin “nişan bohçası” damat tarafına verilirdi. Bohçalar gönderildikten sonra nişan başlardı ve davete katılanlara çeşitli ikramlar yapılırdı. Ertesi gün ise nikâh kıyılmış olurdu. Nikah, davetliler ve şahitler huzurunda şeyhülislam tarafından kıyılırdı. Nikah kıyıldıktan sonra padişaha haber verilir, orada bulunanlara izzet-i ikrâmda bulunulduktan sonra nikâh sona ererdi (Önal, 2015: 443-444). Arşiv belgelerinden de anlaşıldığı gibi yapılan bu nikâh akdi aynı zamanda kayıt altına alınırdı.

“Ba irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhi devletli, azâmetli Behiye sultan hazretleri ile mahdûm-u samiye-i sadâretpenâhileri Ömer bey efendinin emr-i mesnûn akidleri bu gün Yıldız Sarayı hümayûnunda bil icra hanedân-ı saltanat nizamnamesi mucibince iki nüsha olarak tanzim olunan izdivaç vesikasından birincisi zekûr mahsusuna kayd ve tescil edilmiş ve diğer nüshası bir mucib nizam ifay-ı muktezâsı hususunda le’f’en savb-ı âliyye-i ... azimlerine irsâl kılınmış olmakla ol babda emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir.” 03. Cemaziye'l-ahir 1334. (Belge-9).

Nikâh kıyıldıktan sonra, merâsime davet edilenler resmî konumlarına göre grup grup damadın konağında verilecek olan ziyafete götürülürlerdi. Bu sırada sarayda bulunanlar gelinin kına gecesini tertip ederlerdi. Bu geceye de üst düzey devlet adamlarının eşleri kıymetli hediyelerle iştirâk ederlerdi. Gece geç saatlere kadar devam eden kına gecesine katılanlar gönüllerince eğlenirlerdi. Kına bittikten sonra gelin, içinde sadrazam, şeyhülislam ve vezirlerin bulunduğu bir alayla damadın konağına götürülürdü. Burada bulunanlar şeyhülislamın yaptığı duadan sonra ayrılırlardı. Ertesi gün ise gelin ve damat merâsime katılanlara çeşitli hediyeler gönderirlerdi. Hediyeleri sahiplerine ulaştıran kişilere de bahşişleri verilerek merâsim böylece sonlandırılırdı (Önal, 2015: 444-445).

Yukarıda sözü geçen düğün merâsimleri tahtta oturan padişahın aile üyelerinden biri ise düğün çok şaşâlı, eğer padişahın vefat eden kardeşine ya da amcasına yakın biri ise söz konusu düğün diğer düğüne nazaran sönük bir şekilde icra edilirdi. Bununla birlikte son dönemlerde yapılan bütün düğünler ilk dönemde yapılan düğünler gibi parlak geçmemiştir (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 66). Hatta II. Mahmud zamanında düğünler artık Avrupa tarzında yapılmaya başlanmıştır. Zirâ artık hemen hemen her alanda Avrupai tarzda bir yaşayış bu dönemden itibaren görülmeye başlanmıştır (Nutku, 1994: 17).

1.5. Sünnet Merâsimi

Osmanlı Devleti’nde tıpkı düğün merâsimleri gibi parlak bir şekilde icrâ edilen bir diğer merâsim de sünnet merâsimi olmuştur. İster sarayda yapılan resmi bir sünnet merâsimi olsun ister halk arasında yapılan bir sünnet merâsimi olsun her ikisine de halkın rağbeti üst düzey olmuştur. Bu nedenle bu merâsimler de âdeta şenlik havasında geçerdi. Sünnet merâsimlerine üst düzey devlet yöneticileri ve halkın yanında ayrıca yabancı elçiler ve elçilik görevlileri de iştirâk ederlerdi. Özellikle şehzâdelerin sünnet merâsimleri bayram havasında geçerdi. Şenlik havasında geçen ve şenliklerin son gününde sünnet edilen çocuklardan şehzâde olanların sünnetleri dualar eşliğinde “cerrahbaşı” tarafından yerine getirilirdi (Ertuğ, 2009: 452). Şenliklerin son gününe kadar gösterileri izleyen sünnet çocukların sünnetleri, aynı şekilde dualar eşliğinde ve merâsimle yapılırdı (Türkes Günay, 2007: 316).

Kaynaklarda devletin ilk yıllarında yapılan sünnet merâsimleri ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamasının yanında (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 39 vd.), ilk sünnet merâsiminin Bursa’da sultan I. Murad tarafından şehzadeleri için yapıldığı bilinmektedir (Öztürk, 2014: 224). Sonraki dönemlerde özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren görkemli sünnet merâsimleri düzenlenmiştir. Düzenlenen merâsimlere “âlimler, üst düzey komutanlar ve bölge eşrafından” pek çok kişi davet edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren devletin zenginliği yapılan merâsimleri de etkilemiş ve her yönüyle şaşalı merâsimler düzenlenmiştir (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 39 vd.).

Osmanlı Devleti’nde yapılan sünnet merâsimleri en az bir hafta en çok iki ay sürerdi. Özellikle saray merâsimlerinde bu günler şenlikler eşliğinde geçilirdi. Gündüz vakitlerinde pek çok oyun sergilenir, gece ise aşağıdaki arşiv belgelerinde geçtiği gibi müzikli eğlencelerle birlikte ortalık havai fişeklerle aydınlatılırdı.

“Sâye-i ihsan vâye-i hazreti veli nimet azmîlerinde hemşîrîezâdem Hamdi ve Fatih, biraderim Hayri kullarının yıldız saray-ı hümayûnlarında yarın emr-i mesnûn hitanları icra kılınacağından cumartesi günü dahi beylerbeyindeki sahilhâne-i tebrikânemde ... ihvan-ı tebrikâneme mahsus olunmak üzere velileri tarafından bir hokkabaz ve bir takım çalgı celb edilerek icrâ edileceği mâ’rûzû istizanda arz ederim ferman.” 19 Şevval 1308 (Belge-10).

“Harbiye Nazareti Celilesine

Yarınki pazar günü icra edilecek tevzî’ mükâfat ve hitan cemiyetinde bulunmak üzere bir bando müzikânın igrası şehzâde başında kâin vesile-i terâkki maârif mektebi müdürlüğünün ... olunmakla icrâsı ...” 23 Şaban 1329 (Belge-11).

Bu şenliklerde dans gösterileri, orta oyunları sergilenirdi. Sünnet merâsimlerinde gelenek haline getirilen padişah çocuklarıyla birlikte halktan özellikle yoksul çocukların sünneti de yapılmaktaydı (Özbilgen, 2011: 318).

Osmanlı padişahları, bütün şehzâdeleri hemen hemen birlikte sünnet ettirirlerdi. Bununla da yetinmeyip şehzâdelerle birlikte padişah torunları da sünnet ettirilirdi. Misâl, Fatih Sultan Mehmed şehzâde Bayezid’in beş oğlunun sünnet merâsimini Cem sultan ile beraber yaptırmıştı (Hammer, 1990: 320). II. Mahnûd, şehzâdeleri Abdülmecid ve Abdülaziz ile birlikte Müslüman çocukları ve kendi istekleriyle sünnet olmak isteyen “Yahudi, Frenk, Rum ve Ermeni” yi (Nutku, 1999: 607-608), Sultan I. Abdülmecid 4 şehzâdesini sünnet ettirirken onlarla birlikte binlerce çocuğu da sünnet ettirmişti. Bu nedenle özellikle son dönemlerde sünnet merâsimlerine halktan da büyük rağbet ve katılım olurdu. Bu merâsimler de şenlik havasında kutlanırdı. Halkın katılımının yanında üst düzey devlet yöneticilerine de aşağıdaki belgede görüldüğü üzere davetiyeler gönderilirdi.

“Müderis-i Mükerrim Molla Süleyman Efendi’ye

Faziletli efendim

Bimenü’l kerîm bu hafta velime ve hitan cemiyetlerinin icrası musammim olduğundan temmuzun yirmi yedinci pazartesi günü saat dörtte hükümet konağ-ı şerifiyle ... buyurulmuş hasne-i temenni olunur efendim.” 22 Muharrem 1303 (Belge-12).

Sünnet merâsiminde şehzâdeler hekimbaşı tarafından sünnet ettirilirken, diğerlerinin sünneti ise hekimler tarafından yapılırdı. Bu arada sünnet eden kişiye yardım edenler de olurdu. Çocuklar sünnet ettirilirken hem onların dikkatini başka yöne çekmek hem de sırada bekleyen çocuğun korkmasını önlemek için hokkabazlar tarafından deflerle gürültü çıkartılırdı. Gürültü esnasında sünnet bitirilmiş ve sıra diğer çocuğa gelmiş bulunuyordu. Bu şekilde bütün çocuklar sırasıyla sünnet ettirilir, sünnet olan çocuk aynı def eşliğinde yatağına konulurdu. Yine bu esnada ağlayan çocuk yatışsın diye hokkabazlar bazı komiklikler yapmak suretiyle hem çocuğu avutur hem de çocuğun ailesine sünnetin sona erdiğini haber verirdi (Abdulaziz Bey, 2000: 47). Merâsim bittikten sonra ayrıca mevlid okutulurdu. Merâsim İstanbul’da gerçekleştirilmişse mevlid, Sultan Ahmed Camii’nde, Edirne’de gerçekleştirilmişse Selimiye Camii’nde icra edilirdi (Zorlutuna, 1965: 281).

Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında yapılan sünnet merâsimlerinin ilk dönemlerde yapılanlar kadar gösterişli geçmediğini söylemiştik. Bunun birçok nedeninin olmasının yanında önemli birkaç nedeni şöyle sıralanabilir: “Padişahın erkek bir çocuğa sahip olması ve bu çocuğun

sünnet çağına gelmiş olması, sultanın sünneti görebilecek kadar tahtta kalması ve ortamın siyasi ve toplumsal şartlar bakımından uygun olması. Son dönemlerde söz konusu şartlar çok nadir sağlandığından ötürü sünnet merâsimleri ve şenlikler artık istisnai bir hal almıştır” (Önal, 2015: 439). Özellikle şehzâdelerin kafes usulü ile hapsedildikleri dönemlerde sünnet törenleri I. Ahmed, IV. Murad ve IV. Mehmed örneklerinde olduğu gibi şehzâde ancak padişah olduktan sonra gerçekleştirilebilmiştir. Bu durum sünnet merâsimlerinin geneli ilgilendiren bir durumdan özele indirgenmiş bir duruma evrildiğini göstermektedir. Bu durumlara bir de devletin artık eski gücünü kaybettiği ve halkın eski moralinin ve neşesinin kalmadığı gerçeği de eklenince sünnet merâsimleri sıradan bir tören olma özelliğinden öteye geçememiştir (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 44-45).

2. Toplumsal Merâsimlerde Uygulanan Dinî Mûsikî

2.1. Bed-i Besmele ve Kur’ân Hatmi Merâsimlerinde Dinî Mûsikî

Osmanlı Devleti’nde “Bed-i besmele” adı verilen okula başlama merâsiminde çocuk, “Âmin alayı” adı verilen bir alayla evinden alınırdı. Çocuğu evinden alan alayın ön tarafında topluluk halinde gür bir sesle mektep ilahisi seslendirilirdi (Öcal, 1991: 63). Bu ilahilere aynı zamanda “Besmele ilahisi” adı verilir ve bu ilahiler söz konusu merâsimlerin vazgeçilmez mûsikî eserleriydi. İçerik olarak genellikle dua sözlerini barındıran bu ilahilerin en meşhurlarına, “Başlan bismillâh ile/ Gelin tevhid edelim” sözleriyle başlayan İsmail Hakkı Bey’in uşşak ilâhîsi, sözleri Nesîmî’ye, bestekârı ise bilinmeyen ve sözleri “Ayetinin safhasında gör ne yazmış ol kadîm/ okudum ol hattı bismillâhirrahmânirrahîm” şeklinde başlayan hüzzam ilâhîler ve içeriği besmele olan başka ilahiler misâl gösterilebilir. Keza, içeriği besmele olan ninniler de okula başlama merâsiminde seslendirilmiştir (Uzun, 1992: 540). Okula başlama ilahileri okunduğunda alayın arka tarafında ve alayı takip edenler hep bir ağızdan “âmin” derlerdi. Alaya bundan dolayı “Âmin alayı” denilmiştir (Öcal, 1991: 63). Güfte içerikleri ilim ile ilgili olan bu ilahiler mûsikînin de coşkusuyla ilk defa okula gidecek olan öğrenciyi aynı zamanda psikolojik olarak hazır hale getirmiş oluyordu (Tıraşçı, 2015: 103).

Evden okula ilahiler söylenerek ulaştırılan mektep çocuğuna ilk dersten evvel bütün öğrencilerle birlikte derse başlamadan önce “rabbi yessir/ ve lâ tuassir/ rabbi temmim bilhayr- rabbim kolaylaştır zorlaştırma, rabbim hayırla tamamlattır” duası okutulurdu (Birinci, 1982: 43-45). İlk dersten sonra hocalar tarafından makamlı bir şekilde, “aşr-ı şerif” okunur, merâsim duası edilir (Öcal, 1991: 63), ve bölgeden bölgeye değişmekle birlikte genellikle sözleri “Allah Allah illallah, Celîl-ü Cabbâr, Muînu’s-Settâr, Hâliku’l-Leyli ve’n-Nehar...” şeklinde olan gülbank çekilir ve ilk ders bitirilirdi. Ancak günümüzde âmin alayı uygulaması bulunmadığında bu icraların notası elimize geçmemiştir (Uzun, 2004: 11). Bazen mektep ilahilerine halile ve mizherle eşlik edilirdi (Öcal, 1991: 63).

Okula başlama merâsimlerinde genellikle her okulun kendisine ait ilahi grubu bulunurdu. Bununla birlikte herhangi bir okula bağlı olmayan ancak meşhur olduklarından birçok merâsime ücret karşılığı çağırılan ilahiciler de bulunmaktaydı (Düzenli, 2014: 299).

Sarayda yapılan bed-i besmele merâsiminde şehzâdeye ilk dersi genellikle şeyhülislâm verir, devamında ise eğitime saray imamları devam ederdi. İlk ders başlamadan duayı da Ayasofya şeyhi okurdu (Özbilgen, 2011: 321). Dersin bitiminde hem şeyhülislâm hem de Ayasofya şeyhi ayrı ayrı dua eder, orada bulunanlar âmin derlerdi (Kılıç, 2002: 176).

Osmanlı Devleti’nde Kur’ân-ı Kerim’le başlanılan eğitimin en başında merâsim yapıldığı gibi Kur’ân-ı Kerim bitirildiğinde yani hatmedildiğinde de ayrıca merâsim düzenlenirdi. Eğitimi tamamlayan öğrenci için camiide yapılan bu merâsim “hatim duası” okunurdu (Özbilgen, 2011: 315). Hatim merâsiminde de makamla dualar okunur, Kur’ân-ı Kerim ve ilim öğrenmenin faziletini anlatan ilâhîler icra edilirdi. Bu merâsimde okunan önde gelen eser, “sözleri Yunus Emre’ye, bestesi Zekâî Dede’ye ait olan “Ne bahtlı kişi ki okuduğu Kur’ân ola” şeklinde başlayan hüzzam ilâhîdir” (Ak, 2011: 131). Şehzâdelerin hatim duası daha çok “Hırka-i Şerif” odasında icra edilirdi. Üst düzey devlet ricâlinin katıldığı merâsim öğle namazını müteakip dualarla yapılırdı (Önal, 2015: 441).

Osmanlı’da hem şehzâdeler hem de başka çocuklar için yapılan “bed-i besmele ve Kur’ân hatmi” merâsimi başta ilahiler olmak üzere mûsikî eşliğinde coşkulu bir şekilde icra edilirdi. Bu

merâsimlerde icra edilen dinî mûsikî formları genellikle şunlar olmuştur: “İlk derse başlayan çocuk için okunan rabbi yessir duası. İlk dersten sonra okunan Kur’ân-ı Kerîm, yapılan dualar ve çekilen gülbanklar. Şehzâdelerin ilk dersinde şeyhülislâmın yaptığı dua ve dersin bitişinde hem şeyhülislâmın hem de Ayasofya şeyhinin ayrı ayrı yaptıkları dualar. Kur’ân-ı Kerîm hatmi merâsiminde okunan dualar ve ilâhîler. Şehzâdelerin Kur’ân hatminde hırkâ-i şerîf odasında yapılan dualar.”

2.2. Cenaze Merâsiminde Dinî Mûsikî

Cenaze merâsimi denildiğinde merâsimin önemli parçalarından biri olan cenaze salâsı hatırlanır. Çünkü bu salâyla öncelikle vefat eden kişi halka duyurulur (Akpınar, 2014: 118). Merâsimin diğer önemli bir kısmı cenaze namazının eda edilmesidir. Namaz bittikten sonra hem ölen kişi defnedilirken hem de defin bittikten sonra Kur’ân-ı Kerîm tilaveti yapılırdı (Şener, 1993: 356). Osmanlı Devleti’nde ister Padişah veya saraydan başka biri olsun ister halkan biri olsun cenaze merâsimleri aynı şekilde icra edilir ikisi arasında bir fark görülmezdi (Öztuna, 1994: 76).

Yukarıda sözünü ettiğimiz ve merâsimin önemli bir uygulaması olan cenaze salâsı günümüzde pek icra edilmeyen hüseyni makamındaki cenaze salâsıydı. Dinî mûsikînin önemli formlarından biri olan bu salâ sözleri Arapça olan, Hz. Peygamber’e salât-ü selam içeren ve belirli bir besteyle icra edilen bir salâydı. Hüseyni makamında okunan bu salâ, bazen yere ve duruma göre farklı şekillerde okunmuştur (Özcan ve Uzun, 1993: 358). Asıl bestesi hüseyni olan bu ilk salânın icrası günümüzde pek bilinmediğinden bölgeden bölgeye değişik güfte ve besteler içermekte ve salâ hem cuma günleri hem de cenaze merâsimlerinde icra edilmektedir (Koca ve Turabi, 2017: 87).

Padişahlar vefat ettiğinde öncelikle Hırkâ-i şerif odasının önüne getirilir, burada yıkanır ve kefenlenirlerdi. Ardından naaşı Ayasofya şeyhinin duası eşliğine babüssaâde dışında bulunan musalla taşına konulurdu (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 148-149). Bu esnada hem Ayasofya camii’nde hem de diğer selâtin camilerinde salâ verdirilirdi (Özbilgen, 2011: 55). Cenaze namazını şeyhülislâm kıldırır ardından Fatihâ, dualar ve tekbirlerle defin yerine intikal ettirilirdi. Vefat eden padişahın tahtan indirilmiş bir padişah olması durumunda merâsim sönük bir şekilde icra edilirdi (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 148-149). Defin işlemi bittikten sonra Kur’ân okunur, dualar edilir ve merâsim sona ererdi (Kılıç, 2002: 156-158). Cenaze merâsimlerinde okunan Kur’ân-ı Kerîm tilaveti ve duaların yanında bir de içeriği ölüm ve ölüm sonrası olan “cenaze ilahisi” denilen besteli şiirler icra edilirdi (Tıraşçı, 2015: 106).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’nde vefat eden kişi kim olursa olsun cenaze merâsimleri er kişi veya hatun kişi niyetiyle kıldırılır, merâsimler şekil bakımından farklılık arz etmezdi. Bu merâsimlerin hepsinde şu formlar icra edilirdi. “Cenaze salâsı, cenaze namazındaki uygulamalar. Alay eşliğinde tabutun taşınması sırasında cenaze salâsının okunması, tekbirlerin, duaların ve Kur’ân-ı Kerîm tilavetinin okunması. Cenaze ilâhîlerinin icra edilmesi.”

2.3. Doğum Merâsiminde Dinî Mûsikî

Doğum merâsimlerinde özellikle sarayda meydana gelen bir doğum olayında paşakapısında mehterhâne çaldırılırdı. Bunun amacı gerçekleşmiş olan doğumu duyurmak (Uzunçarşılı, 2014: 157). Bununla birlikte doğumun ilk günlerinde cariyelerden müteşekkıl bir saz takımı tarafından ziyaretçilere müzik dinletisi yapılırdı (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 54). Yine saraya gönderilen beşik alayı için sarayda mehter çalınırdı. Bu alayla ziyarete gelenler hediyeler sunardı. Hediye sunumundan sonra genellikle ebenin okuduğu dua eşliğinde çocuk beşiğe yatırılır ve ardından çıkarılırdı. Orada bulunan herkes bir ağızdan duaya âmin derdi. Bu merâsim esnasında “incesaz takımı” üç gün devam edecek olan müzik faslına başlamış olurdu (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 55).

Bütün İslâm coğrafyasında olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetinden mütevellit yeni doğan çocuğa kulağına okunan ezandan sonra isim verilirdi. Kezâ doğumdan sonra altıncı gün mevlid okutulurdu (Ali Rıza Bey, 2017: 3-4). Okunan bu ezan ve mevlid dinî mûsikîmizin önemli formlarından olup günümüzde de hala eskisi gibi doğum olaylarında icra edilmektedir. Özellikle kulağa okunan ezan vasıtasıyla çocuğa âdetâ ilk “tevhid, nübüvvet ve namaz” dersi verilmekteydi (Akpınar, 2014: 113).

Doğum merâsimlerinde karşımıza çıkan bir başka form da annenin sürekli olarak çocuğuna mırıldadığı ve sözlerinde Allah’a şükür ve çocuğun korunması için çeşitli dualar olan ve ninni

şeklinde söylenen “çocuk ilahileriydi”. Bu ilahiler genellikle “hu hu hu Allah, lâ ilâhe illallah” şeklinde tekbîr, tevhîd, hamd, salât-ü selam ve besmele sözlerinin tekrar edilmesiyle icra edilirdi” (Ak, 2011: 134). Bu ilahiler özellikle kolay anlaşılacak bir biçimde yazılır ve bestelenirdi (Tıraşçı, 2015: 103).

Yukarıda geçen bilgiler ışığında bakıldığında doğum merâsiminde mehter müziği çalınır, saz takımlarıyla çeşitli fasıllar icra edilirdi. Bununla birlikte “Çocuk ziyaret edildiğinde okunan dualar, kulağına okunan ezan-ı şerîf, doğumdan dolayı icra edilen mevlid-i şerîf, çocuğa, içinde tekbîr, tevhid, hamd, salâtu selam ve bismelenin sözlerinin bulunduğu çocuk ilâhîleri” şeklinde dinî mûsikî formları seslendirilirdi.

2.4. Düğün Merâsiminde Dinî Mûsikî

Osmanlı Devleti’nde hemen hemen bütün merâsimlerde olduğu gibi düğün merâsimlerinde de dinî özellikler ve uygulamalar önemle icra edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle nikah kıyılmaya başlandığı andan itibaren bu uygulamalar görülmüştür. Düğün merâsimlerinde, Kur’ân-ı Kerîm’in okunması, dinî toplantı ve sohbetler yapılması da bu duruma örnek gösterilebilir. Bununla birlikte düğün merâsimleri daha çok dinî günlerde yapılırdı (Kılıç, 2002: 190-191).

Saray düğünleri de genellikle resmi geçit, müzik eşliğinde oynanan oyun ve dans, sergilenen oyun, spor karşılaşması ile donanma tarafından gece düzenlenen gösteri biçiminde ortaya çıkmıştır. Mûsikînin sergilendiği düğün eğlencelerinde hem mehterânın çaldığı müzikler hem de Türk mûsikîsi icra eden gruplarca yapılan fasıllar önemli yer teşkil ederdi (Nutku, 1994: 17-18). Saray düğünlerine hem davet edilenleri hem de padişah ve diğer saray erkânını eğlendirmek için dönemin tanınmış müzisyenleri çağırılırdı. Düğün alanında özel bir alanda yerleri hazırlanan mûsikî heyeti düğün devam ettiği sürece müziklerini icra ederlerdi (Arslan, 2009: 96).

Düğün merâsimlerinin en önemli kısmı ve dini uygulamaların en yoğunlukta olduğu bölümü nikah kısmıydı. Bunlardan en önemlileri dinî mûsikî formu olarak değerlendirilecek olan uygulamalar, nikahın kıyılmasının ardından okunan Kur’ân-ı Kerîm ve yapılan nikah duasıdır (Özbilgen, 2011: 315). Nikah merâsimleri dini olarak önemli görülen pazartesi ya da perşembe günleri yapılmaya çalışılırdı. Nikahtan sonra mehir belirlenirken salavatlar getirilir yine en sonda sesi güzel olan biri tarafından makamlı bir şekilde Kur’ân-ı Kerîm okunduktan sonra dua edilirdi (Abdülaziz Bey, 2000: 112).

Düğün merâsimlerinin vazgeçilmez uygulamalarında bir diğeri de düğün gecesinde yapılan “nikah alayında” okunan “damat ve nikah ilâhîleri”; düğünden evvel yapılan kına gecesinde okunan “kına ilâhîsi” uygulamalarıdır (Ak, 2011: 134). İcra edilen söz konusu ilâhîler düğün merâsimlerine has bestelenen ilâhîlerdir. Bu gelenek Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zamanından günümüze kadar süregelen bir gelenek olmuştur (Tıraşçı, 2015: 103).

Düğün merâsimleri, bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda insanların sevincine aracılık etmiş önemli uygulamalardan olmuştur. İnsanların doyasya eğlendiği bu merâsimlerde mûsikî de önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bunun yanında her merâsimde olduğu gibi bu merâsimde de özellikle çalgısız olan ve sadece sesle icra edilen dinî mûsikî uygulamaları da ön plana çıkmıştır. Bu uygulamalar: “Nikah kıyma merâsiminin başında ve sonunda Kur’ân-ı Kerîm okunması, dualar edilmesi, salâ ve salâvatların getirilmesi. Yine düğünde yerine ve zamanına göre Kur’ân-ı Kerîm okunması. Düğünden önce kına gecesinde kına ilâhîlerinin, düğün gecesinde tertip edilen nikah alaylarında damat ve nikah ilâhîlerinin okunması.” şeklinde ortaya çıkmıştır.

2.5. Sünnet Merâsiminde Dinî Mûsikî

Çocuklar için düzenlenen sünnet merâsimleri şenlik havasında icra edilirdi. Bu şenlikler, yapılan sünnete göre genellikle en az bir hafta en çok iki ay sürerdi. Ancak bazen daha az ya da daha çok süren merâsimler de olmuştur (Bozkurt, 1994: 486). Sünnet merâsimine hem devletin üst kademesinden yöneticiler hem de halkın ileri gelenleri de davet edilir, davetlilere izzet-i ikrâmda bulunulurdu. Yenilen yemekler esnasında ve yemek sonrasında güzel sesli kurrarlar tarafında Kur’an ziyafeti verilirdi. Yine sesi güzel olan hânendeler tarafından gazeller okunurdu (Ali Seydi Bey, tarihsiz: 42). Osmanlı Devleti’nde yapılan bazı şehzâde sünnetleri mevlid kandiline denk gelmişse (Çakır, 2012: 120), bu sünnet töreni aynı zamanda görkemli bir mevlid merâsimine dönüşürdü

(Nutku, 1987: 56). Yine bazı şehzâdelerinin sünnet merâsimleri başlamadan önce şeyhülislâm ve üst düzey devlet ricâli Hırkâ-i Şerif odasına giderek padişahın huzurunda yapmış olduğu duanın ardından sünnet merâsimini başlatmışlardır (Arslan, 2009: 115).

Halk arasında icra edilen sünnet merâsimlerinde genellikle hem şenlikler düzenlenir hem de mevlid merâsimleri icra edilirdi. Mevlidin yanı sıra ilâhilerin de okunduğu be merâsimlere “nevbe” ismi verilmiştir (Düzenli, 2014: 298-299).

İster sarayda yapılan bir sünnet merâsimi olsun ister halk arasında icra edilen bir sünnet merâsimi olsun yapılmış olan bütün merâsimlerde mûsikî görülmüştür. Özellikle önde gelen tanınmış müzisyenler sünnet merâsimine getirilerek davetliler coşturulmuştur (Akpınar, 2014: 114).

Uzun süre devam eden sünnet merâsimlerinde çeşitli mûsikî eğlencelerinin yanında dinî mûsikî formu olarak, “Kur’ân-ı Kerîm kıraati, kaside, gazel ve medhiye icrası, Mevlid-i şerîf kıraati, Hırka-i Şerif önünde okunan dualar ve merâsimlerde icra edilen çeşitli ilahiler” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda izâh etmeye çalıştığımız toplumsal merâsimlerde görülen dinî uygulamalar devletin ilk yıllarından son yıllarına kadar büyük ölçüde herhangi bir değişiklik arz etmeden devam ettirilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri diğer alanlara sirayet eden batılılaşma etkisinin merâsimlerin dinî özelliklerine etki edememesidir (Karateke, 2017: 234). Bununla birlikte dinî bir kimlik taşıyan Osmanlı devletinde bütün merâsimler gibi toplumsal merâsimler de İslâm dininin emrettiği kural ve kâideler ışığında icra edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle merâsimler, sarayda gerçekleşen olaylardan pek etkilenmemişlerdir (Karateke, 2017: 234). Buna kanıt olarak merâsimlerle ilgili birçok arşiv belgesinde geçen “Mûtat” veya “Âdât-ı Müstehsineden olduğundan” gibi kelimelerin kullanılması gösterilebilir.

Sonuç

Uzun bir zaman diliminde tarih sahnesinde kalan Osmanlı Devleti, her alanda olduğu gibi sosyal ve kültürel alanda da adından söz ettirmiştir. Hem kültürel açıdan hem de dinî açıdan köklü bir geleneğe sahip olan Osmanlı Devleti, kurulduğu günden ortadan kalktığı güne kadar bu köklü geleneğini devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti geleneğinin önemli bir parçası olan merâsimler de söz konusu geleneğin içinde yer almıştır. Osmanlı Devleti, merâsim geleneğini o denli önemsemiş ki bu merâsimler askerî, dinî ve toplumsal alan olmak üzere hayatın hemen hemen her alanına sirâyet etmiştir. Yine bu önemine binaen merâsimler başta padişah ve üst düzey yöneticiler olmak üzere devletin ve toplumun her kesimi tarafından oldukça önemsenmiş, icra edilmiş ve takip edilmiştir.

Yukarıda sözü geçen bu önemine binaen merâsimler dikkatli bir şekilde kayıt altına alınmış ve bu kayıtlar devletin önemli kurumları tarafından koruma altına alınmıştır. Arşiv belgelerinde askerî, siyasi, dinî vb. birçok alanda karşımıza çıkan merâsimlerin bazıları da sosyal alanda yapılmış olan merâsimler olmuştur. Toplumsal merâsimler, gerek padişah nezdinde Osmanlı sarayı ve saray çevresi tarafından gerek halkın her seviyesinde bulunan insanlar tarafından uygulamaya konularak icra edilmiştir. Toplumsal hayatla içi içe olan bu merâsimlerin en önemlileri arşiv belgelerinde de kayıt altına alınan bed-i besmele ve Kur’ân hatmi merâsimi, cenaze merâsimi, doğum merâsimi, düğün merâsimi ve sünnet merâsimleridir.

Tarih boyunca icra edilen merâsimler kadar bu merâsimlere eşlik eden mûsikî de büyük önem kazanmıştır. Çünkü ister çalgılı olsun ister çalgısız ve sadece insan sesiyle yapılan müzik olsun merâsimler büyük ölçüde müzik eşliğinde icra edilmiştir. Çünkü merâsimler, müzik eşliğinde daha kalıcı ve daha etkili olmuştur. Bu nedenle bütün toplumlar müzik eşliğinde yapılan merâsimlere büyük önem vermişler ve merâsimlerine müziği bir şekilde dahil etmişlerdir. Yukarıda da sözü edilen öneminden ve çalışmada ele alınan arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere toplumsal merâsimlere Osmanlı Devleti de hemen hemen her dönem büyük önem vermiş ve daha etkili olmaları için merâsimleri mûsikî eşliğinde icra etmeye çalışmıştır. Bu yapılırken hem halifelik makamında bulunan padişah hem de halk, icra edilen merâsim uygulamalarına içerisinde birçok dinî mûsikî formu bulunan icraları da eklemeyi ihmal etmemişlerdir.

Kaynaklar

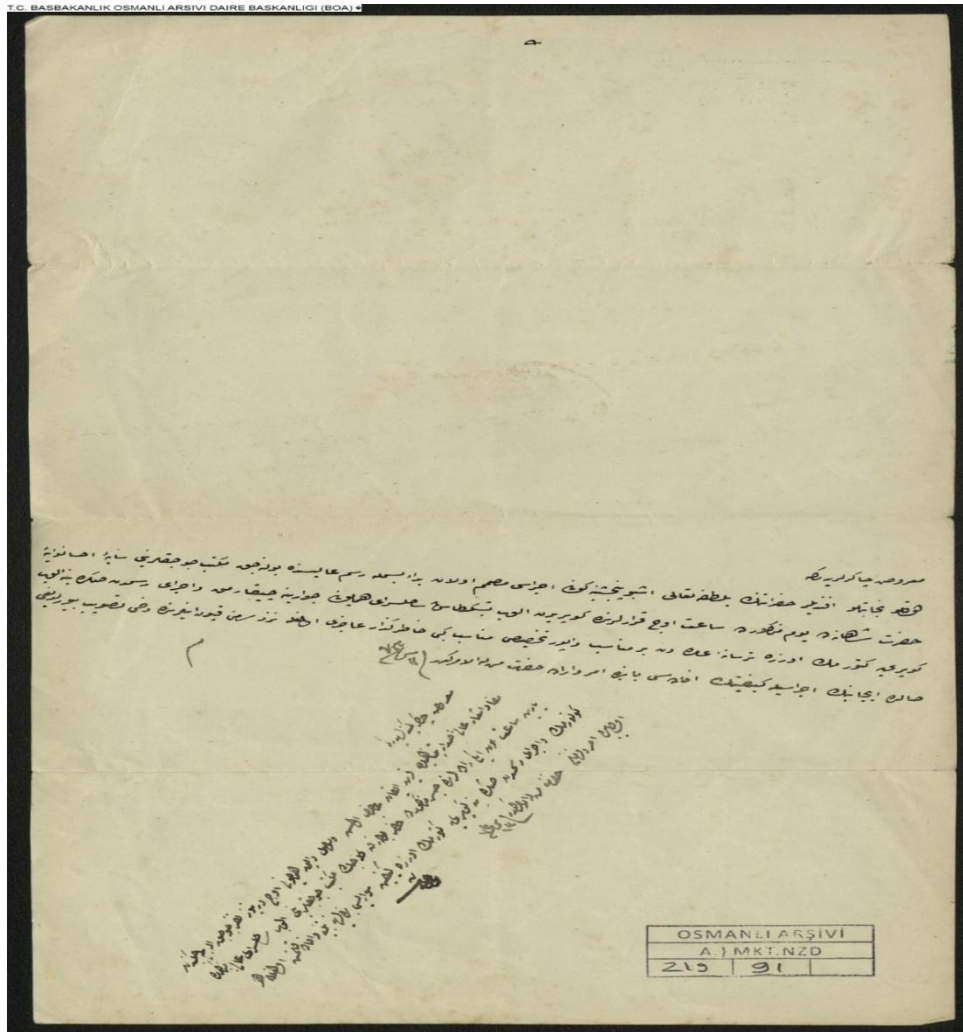
- AK, A. Ş. (2011). *Türk Din Mûsikîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKPINAR, H. (2014). İslâm ve Sanat Bağlamında Bazı Merâsimler ve Mûsikî, İslâm ve Sanat. *Tartışmalı İlmi Toplantı*, Antalya.
- ARSLAN, M. (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı Yayınları.
- BEY, A. (2000). *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20.
- BEY, A. R. (2017). *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BEY, A. S. (t.y). *Teşrifât ve Teşkilâtımız*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları.
- BİRİNCİ, A. (1982). Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mekteb İlâhîleri. *II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri*, 4, Ankara.
- BOZKURT, N. (1994). Eğlence. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.10, 486.
- ÇAKIR, M. (2012). Edirne’de Saltanat Düğünü: Şehzâdelerin Sünnet Merâsimi ve Hatice Sultân’ın İzdivâç Töreni. *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edirne.
- ÇELEBİ, E. (t.y). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısmı)* (Cilt 1). Nşr. Ahmed Cevdet Paşa.
- ÇETİN, A. (1997). “Hatim”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.6, 468-469.
- DÜZENLİ, P. (2014). *İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- EFENDİ, E. (1979). *Teşrifât-ı Kadîme*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi.
- ERTUĞ, Z. T. (2009). Osmanlılar’da Teşrifât. *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1* içinde İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- GÖKTAŞ, H. (2016). Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi: Âmin Alayı ve Bed-i Besmele. O. Köse (Dü.) içinde, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II* Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- GÜNAY, U. T. (2007). Osmanlıda Âdet ve Gelenekler. *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6* içinde İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- HAMMER, J. V. (1990). *Osmanlı Tarihi* (C. I), (M. Ata, Çev.) İstanbul: MEB Yayınları.
- KARATEKE, H. T. (2017). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KESKİN, N. K. (2010). I.Abdülhamit’in Şehzadelerinin Bed’-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl’ın Sûrnâme-i Şehriyâr’ı Üzerine,. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* C.27, 150.
- KILIÇ, D. A. (2002). XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, 183. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- NUTKU, Ö. (1987). *IV. Mehmed’in Edirne Şenliği*. Ankara: TTK Yayınları.
- NUTKU, Ö. (1994.). Düğün. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.10, 17.
- NUTKU, Ö. (1999). II. Mahmut Döneminde Düzenlenen Önemli Şenlikler. G. Eren (Dü.) içinde, *Osmanlı Ansiklopedisi 11 Kültür ve Sanat* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ÖCAL, M. (1991). Âmin Alayı. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.3, 63.
- ÖNAL, A. (2015). Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri. *Büyük İstanbul Tarihi* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.3, 445.

- ÖNAL, A. (2019). Osmanlı Saray Merâsimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi. *500. Yılında Mukaddes Emanetler "Yaşayan Mirasımız" Sempozyumu* İstanbul: Kültür Sanat Yayınevi.
- ÖZBİLGEN, E. (2011). *Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniyye"*. İstanbul: İz Yayınları.
- ÖZTUNA, Y. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi* C.6, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÖZTÜRK, N. (2014). *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- ŞENER, M. (1993). Cenaze. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.7, 356.
- TIRAŞÇI, M. (2015). *İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları*. İstanbul: Dört Mevsim Yayınları.
- TURABÎ, F. K.-A. (2017). Câmî Mûsikîsi, Grafiker Yayınları. A. H. Turabi (Dü.) içinde, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı* Ankara.
- TURHAN, F. S. (2017). 18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmî Törenlerinin Bosna Eyaletindeki Yansımaları. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 6(2), 349-350.
- UZUN, M. (1992). Besmele. *DİA* içinde İstanbul: TDV Yayınları, C.5, 540.
- UZUN, M. (2004). Mektep. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde Ankara: TDV Yayınları, C.29, 11.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÜNLÜTAŞIR, M. Ş. (1949). Sıbyan Mekteplerinde Törenler. *Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, C. 3(32), 16.
- YILMAZ, M. (2020). *Osmanlı'da Tören ve Alaylar*. İstanbul: Sarmal Kitabevi Yayınları.
- ZORLUTUNA, S. (1965). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri*, , ,. Ankara.

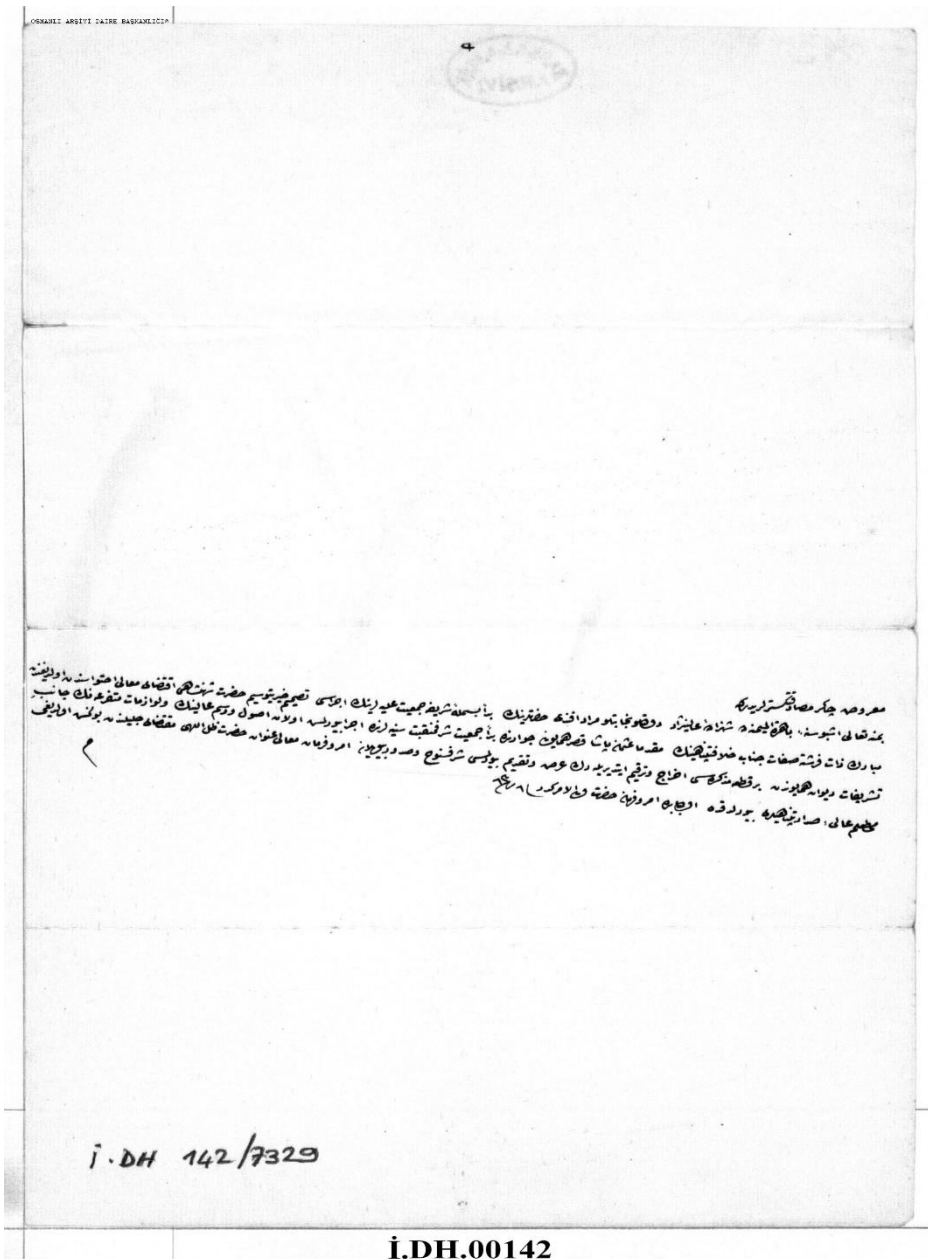
Arşiv Belgeleri

- Belge-8, Osmanlı Arşivi . (1216). *BOA. C. SM. 00047. 02384. 001. (Cevdet Tasnifi Saray Evrâkı)* .
- Belge-7, Osmanlı Arşivi . (t. y.). *BOA. AE. SAMD.III. 00223. 21508. 001. (Ali Emiri Sultan III. Ahmed)*.
- Belge-12, Osmanlı Arşivi . (t. y.). *BOA. YB. 021. 00083. 00237. 001. (Yabancı Arşivler, Makedonya Evrâkı)*.
- Belge-5, Osmanlı Arşivi. (1143). *BOA. AE. SAMD. III. 00228. 21928. 001. (Ali Emiri Sultan III. Ahmed)*.
- Belge-2, Osmanlı Arşivi. (1263). *BOA. İ. DH. 00142. 007329. 001. (İrâde Dahiliye Evrâkı)*.
- Belge-1, Osmanlı Arşivi. (1273). *BOA. A.} MKT.NZD. 00219. 00091. 001. (Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmaları Evrâkı)*.
- Belge-3, Osmanlı Arşivi. (1329). *BOA.İ. DUİT. 00005. 000118. 001. (İrâde Dosya Usûlü Evrâkı)*.
- Belge-4, Osmanlı Arşivi. (1329). *BOA. İ. DUİT. 00006. 000033. 001. (İrâde Dosya Usûlü Evraâkı)*.
- Belge-9, Osmanlı Arşivi. (1334). *BOA. İ. DUİT. 00006. 000062. 001.(İrâde Dosya Usûlü Evrâkı)*.
- Belge-6, Osmanlı Arşivi. (t.y). *BOA. TS.MA.e. 0709. 0081. 001. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrâkı)*.
- Belge-10, Osmanlı Arşivi. (t.y). *BOA. Y. PRK. AZJ. 00019. 00012. 001. (Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal Jurnal Evrâkı)*.
- Belge-11, Osmanlı Arşivi. (t.y). *BOA. BEO. 003929. 294671. 001. (Bâb-ı Âli Evrâk Odası Evrâkı)*.

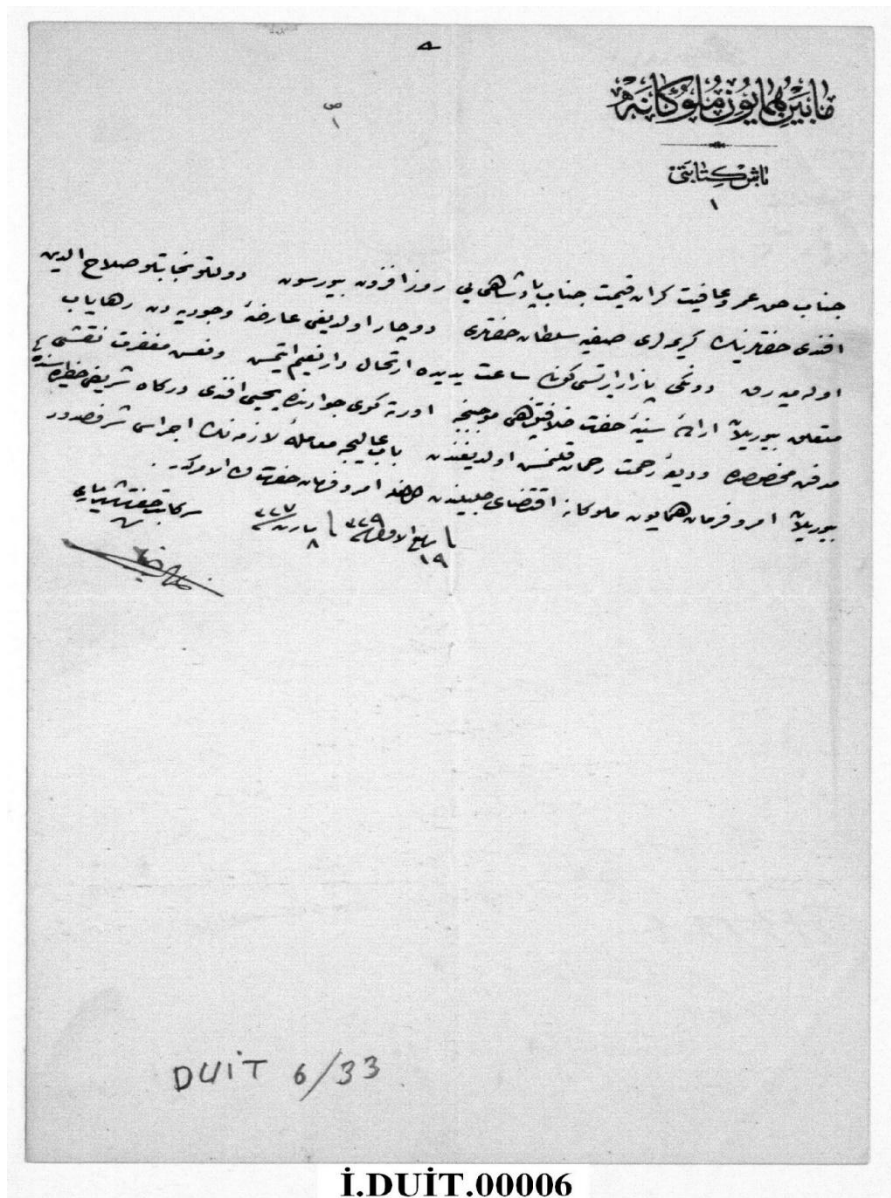
Ekler



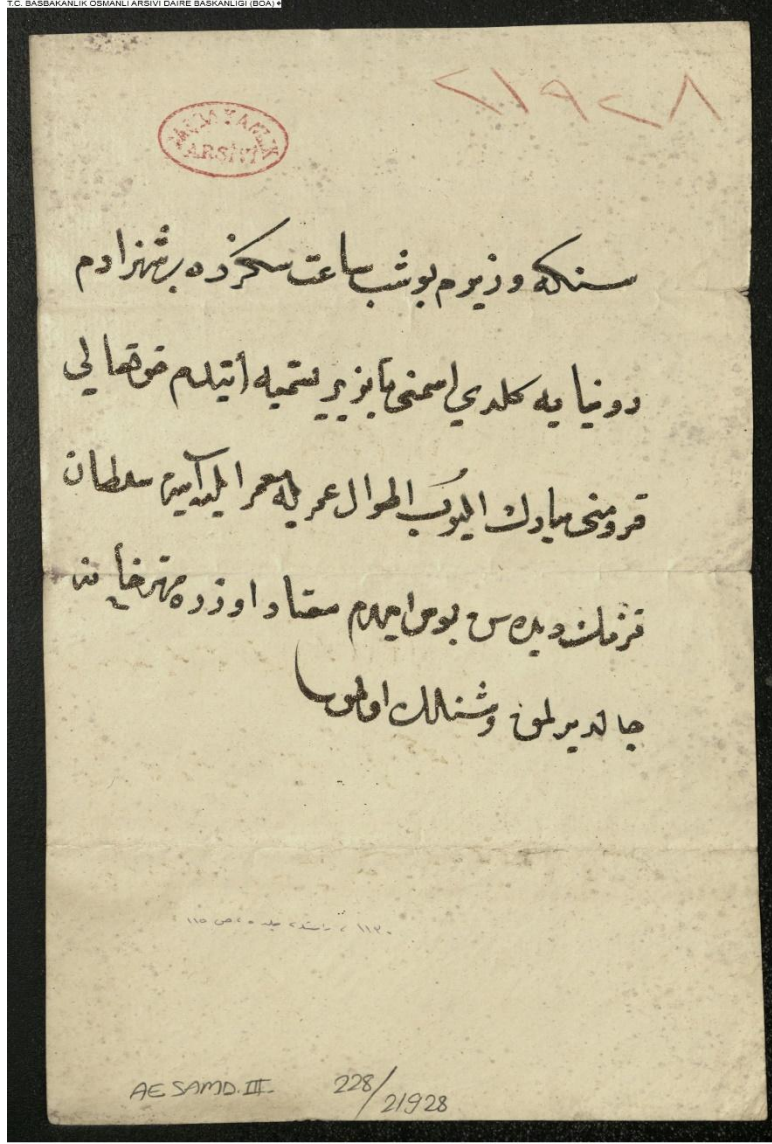
Belge-1



Belge-2

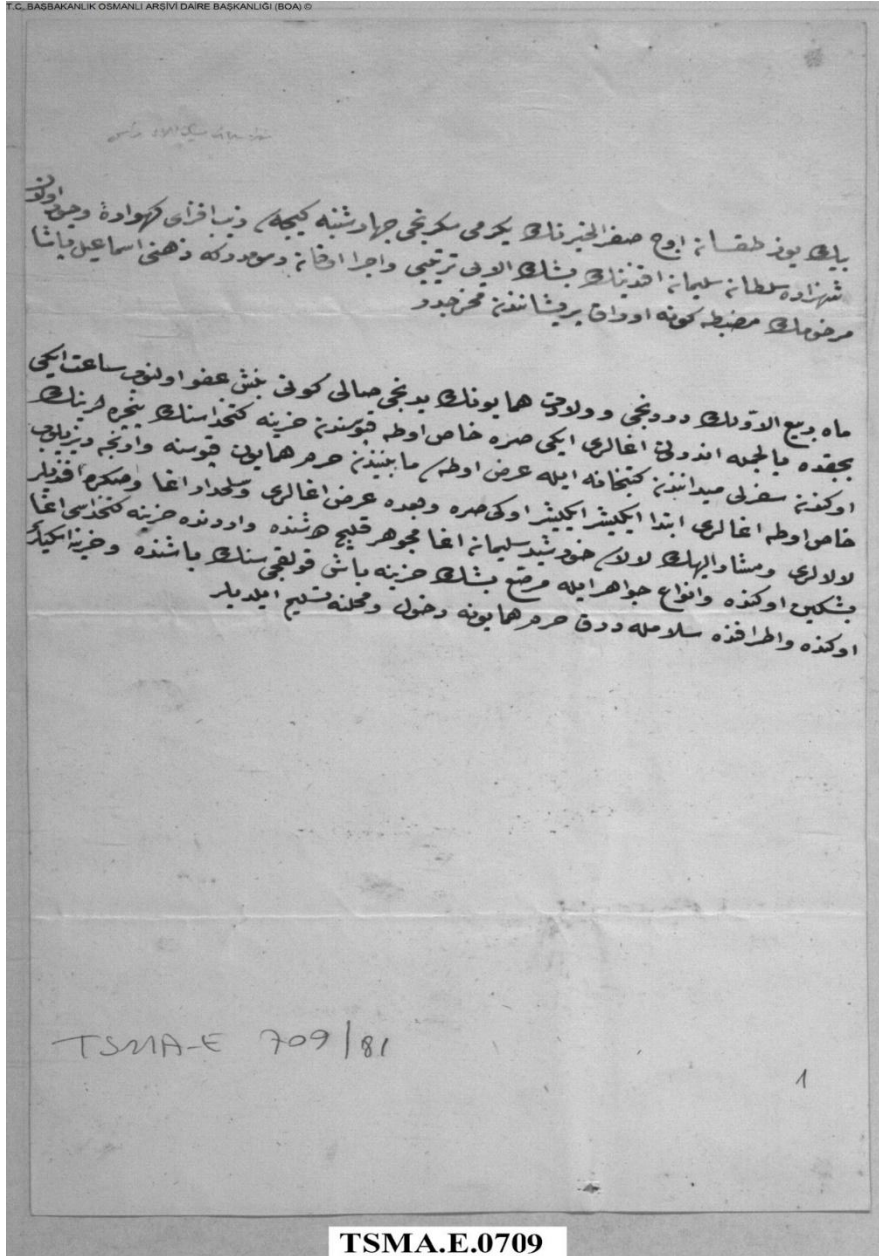


Belge- 4

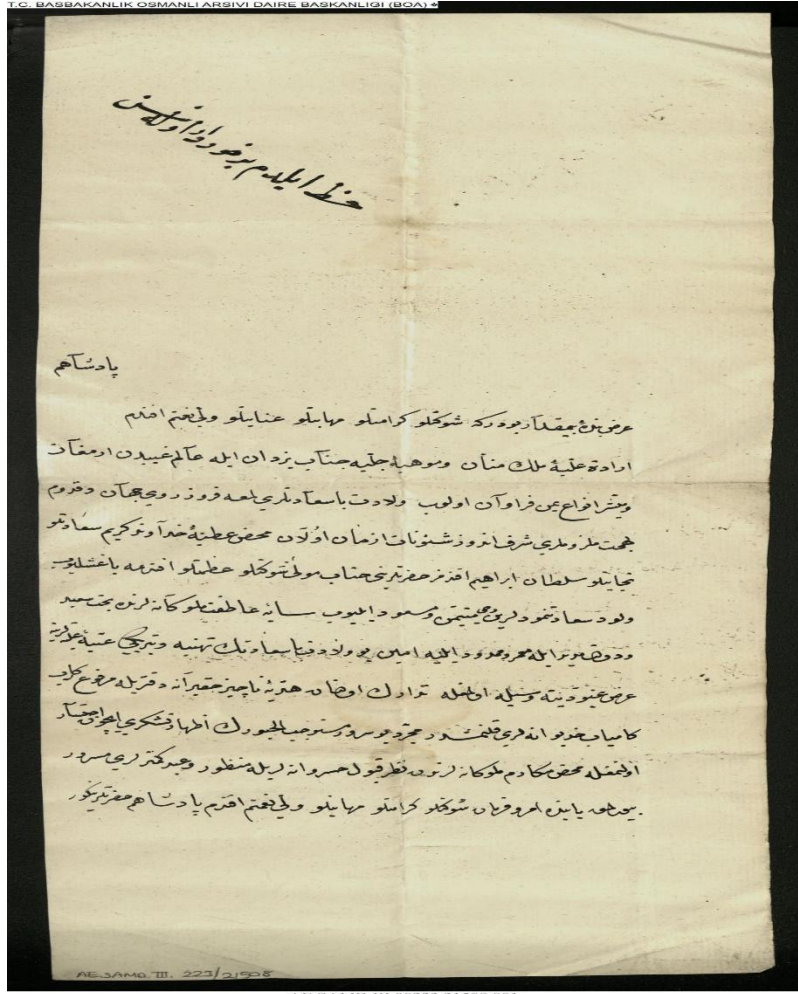


AE.SAMD.III.00228.21928.001

Belge- 5

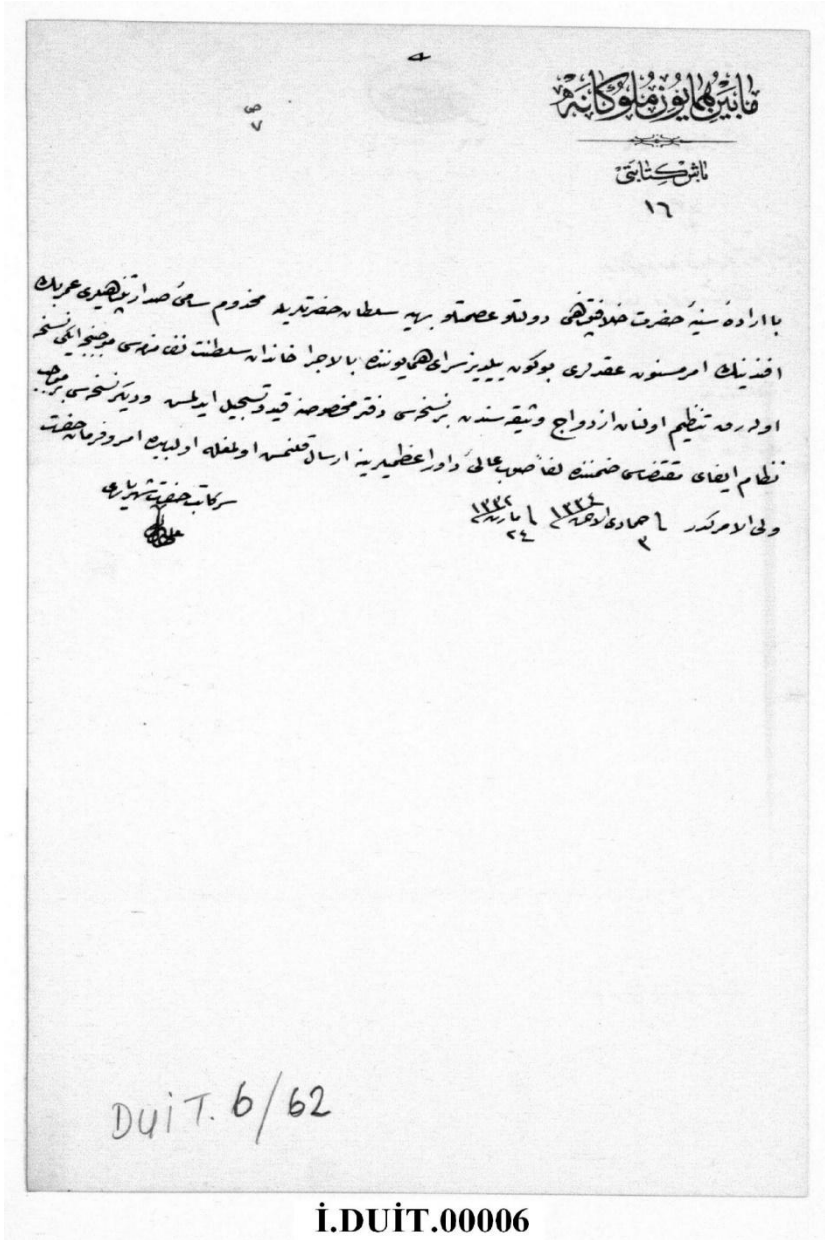


Belge- 6

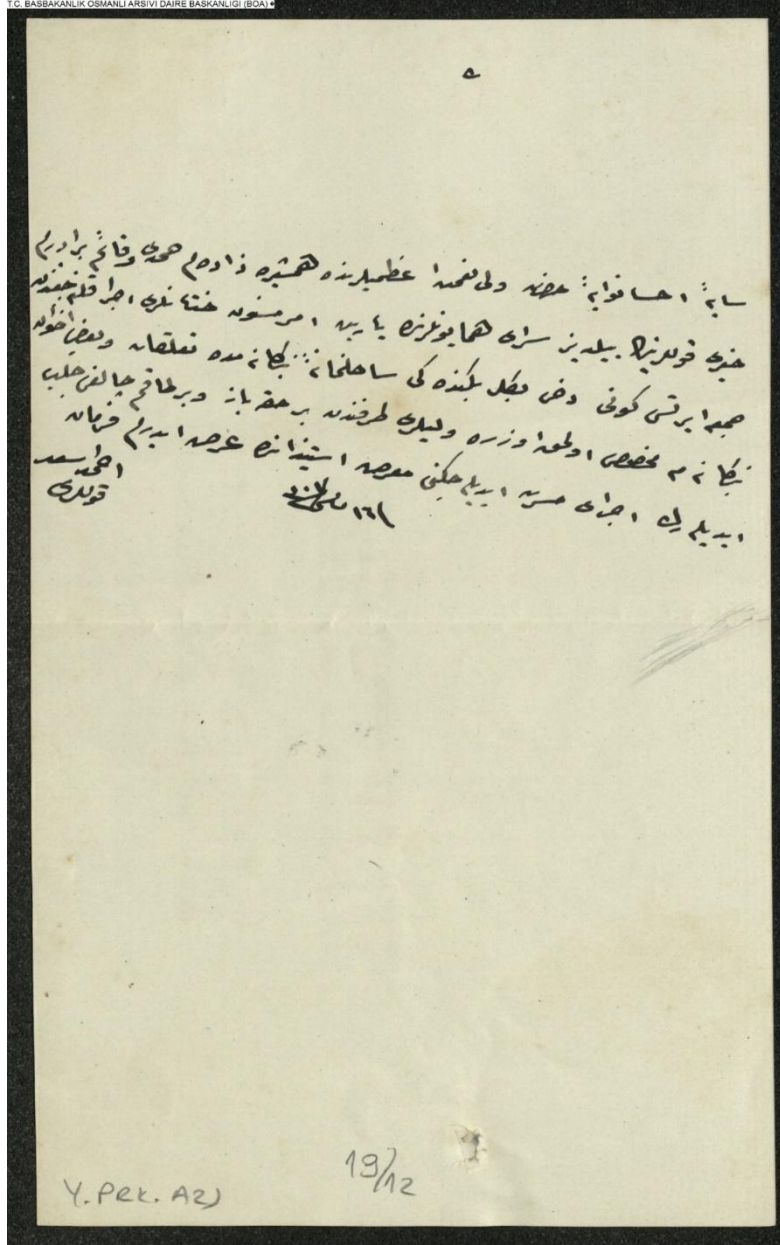


Belge- 7

1	1004-1
2	1004-2
3	1004-3
4	1004-4
5	1004-5
6	1004-6
7	1004-7
8	1004-8
9	1004-9
10	1004-10
11	1004-11
12	1004-12
13	1004-13
14	1004-14
15	1004-15
16	1004-16
17	1004-17
18	1004-18
19	1004-19
20	1004-20
21	1004-21
22	1004-22
23	1004-23
24	1004-24
25	1004-25
26	1004-26
27	1004-27
28	1004-28
29	1004-29
30	1004-30
31	1004-31
32	1004-32
33	1004-33
34	1004-34
35	1004-35
36	1004-36
37	1004-37
38	1004-38
39	1004-39
40	1004-40
41	1004-41
42	1004-42
43	1004-43
44	1004-44
45	1004-45
46	1004-46
47	1004-47
48	1004-48
49	1004-49
50	1004-50
51	1004-51
52	1004-52
53	1004-53
54	1004-54
55	1004-55
56	1004-56
57	1004-57
58	1004-58
59	1004-59
60	1004-60
61	1004-61
62	1004-62
63	1004-63
64	1004-64
65	1004-65
66	1004-66
67	1004-67
68	1004-68
69	1004-69
70	1004-70
71	1004-71
72	1004-72
73	1004-73
74	1004-74
75	1004-75
76	1004-76
77	1004-77
78	1004-78
79	1004-79
80	1004-80
81	1004-81
82	1004-82
83	1004-83
84	1004-84
85	1004-85
86	1004-86
87	1004-87
88	1004-88
89	1004-89
90	1004-90
91	1004-91
92	1004-92
93	1004-93
94	1004-94
95	1004-95
96	1004-96
97	1004-97
98	1004-98
99	1004-99
100	1004-100



Belge- 9



Y.PRK.AZJ.00019.00012.001

Belge- 10

Tarih ve Mersis		Mühür		Mühür		Mühür	
Tarih	Mersis	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür
1312	1312	1312	1312	1312	1312	1312	1312
بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لہ والصلاة والسلام على المرسلين والصلاة والسلام على المرسلين والصلاة والسلام على المرسلين							
1312 1312 1312 1312 1312 1312 1312 1312							
OSMANLI ARŞIVI BEO 1312 1312 1312 1312 1312 1312 1312 1312							

Belge- 11

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

فصلند انتم
بمنا انکیم بدوخته و بجه و خناه جمعیتینک اجلاس معلوم اولیضنه عنوان یکلهن بیخین نایه ایرتس
کونی سحت رتبه حکومت قراغوش تشریفه وایه دارسره بیخین خاصه تن اوله رانام
اسکن صوفی
ایم

Belge- 12